V.OBDEYN.

De langkah lama der orang Mamak van Indragiri.

XXI:-
3870

XXI 3870

De langkah lama der orang Mamak van Indragiri

door

V. OBDEYN

Assistent-Resident van Indragiri

Inleiding.

Onder de „langkah lama" worden verstaan de vroegere gebruiken en gewoonten, de oude adat, waaraan de Mamaks ook nu nog zeer gehecht zijn. Zij bejammeren het dat als gevolg van den invloed van den Islam en het Soetansbestuur — niet van het Europeesch bestuur, dat hun adat niet aantast — de „langkah baroe" ingang heeft gevonden en de langkah lama heeft verdrongen.

Langkah — tred, stap, gang. *Langkah lama* zou men dus kunnen weergeven met: den vroegeren gang (van zaken).

Niettegenstaande den invloed van den Islam en van het Mohammedaansche Zelfbestuur, dat medewerkt tot de Mohammedaansche penetratie, zijn de Mamaks heidenen gebleven. Slechts een enkele heeft den Mohammedaanschen godsdienst omhelsd. Ook hun hoofd Toe' Patih te Doerian Tjatjar is door de aanrakingen met het Soetansbestuur Mohammedaan geworden, evenals zijn kemanakan. Hij heeft hierdoor veel van zijn gezag ingeboet en ofschoon naar de langkah lama de waardigheid van Toe' Patih zou moeten overgaan op den kemanakan, wil verreweg het grootste gedeelte niet dien neef maar den zoon als opvolger van Toe' Patih, indien deze komt te defungeeren.

Deze afkeerigheid van vreemden godsdienstinvloed op hun animistische zeden en gebruiken is zoo groot, dat als een hunner dochteren een Islamiet tot man

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

kiest, zij uit de kampong gestooten wordt. Het moet merkwaardig heeten, dat deze Mamaks, de oorspronkelijke bevolking van Indragiri, die hun hoofd Toe' Patih hebben afgezonden om uit Djohore een vorstentelg uit te noodigen naar Indragiri over te steken en als radja het bestuur over hun land te aanvaarden ten einde de invasies der Minangkabauers uit Koeantan, dat toen reeds een *rantau* van Pagarroejoeng was, te keeren en sedert de komst van dien radja en als gevolg daarvan door Djohoreezen, Malakkaneezen, Riouwers, Boegineezen en andere „orang Timoer", die van den Overwal en de eilanden van den Riouw-archipel overgestoken, zich langs de groote rivieren kwamen vestigen, naar de binnenlanden verdrongen en geëncaveerd zijn, eeuwenlang hun oude adat, hun „langkah lama" slechts met enkele afwijkingen intact hebben weten te houden.

Het moet elf *ketoeroenan* (dat is dus ongeveer 400 à 500 jaren) geleden zijn dat deze Djohoreesche radjatelg Radja Merlang door Toe' Patih gehaald, als Soetan Ala'oeddin Inajat Sjah het bestuur over Indragiri aanvaard heeft.

Indragiri was toen reeds voor een groot deel geislamiseerd of begon toen den invloed van den sterk veldwinnenden Islam, „esta infernal peste", te ondervinden, welke pest volgens De Barros door Perzen en Gudjaraten naar Malakka gebracht, van dit handels-emporium uit langs den weg des handels verbreid werd over Sumatra, Java en de andere eilanden daaromheen. Zeker is het dat bij de komst der Portugeezen op het Maleische schiereiland de vorst van Indragiri Mohammedaan was. Immers wordt in het rapport van den Portugeeschen kapitein Ruy de Brito (1514) reeds gesproken van een „Moorsch" Koning van Indragiri [1]).

---

1) Vgl. DR. B. SCHRIEKE, *Het boek van Bonang*. DR. G. P. ROUFFAER, *Was Malakka emporium voor 1400 A. D enz.* (dl. 77

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Wellicht daarom, omdat men geen anderen godsdienst wenschte dan den eeredienst der voorvaderen en omdat men de aloude adatinstellingen wenschte te behouden, heeft de radja alvorens het bestuur te aanvaarden, door een „soempah sakti" heilig moeten bezweren de oude instellingen en den eeredienst te eerbiedigen, de hoofden der Mamaks van hun kant geen ander dan dien Djohoreeschen radjatelg of zijne nakomelingen als vorst te erkennen. Desniettegenstaande heeft het Soetansbestuur later niet nagelaten pogingen aan te wenden hen te dwingen in te gaan in den Mohammedaanschen godsdienst en de instellingen en gebruiken, die met de Mohammedaansche in strijd waren, aan te tasten en geleidelijk naar Mohammedaanschen trant te hervormen. Met bitter weinig resultaat echter.

Het gebied der Mamaks.

De Mamaks bewonen thans de binnenlanden van het gebied tusschen de Batang Koeantan en Batang Tjenako, den bovenloop van deze laatste rivier en de Gangsal- en Retihrivieren.

Zij zijn door de geimmigreerde Maleiers van den Overwal en de eilanden en de „orang Timoer" [1]) verdrongen naar het binnenland.

De oudste nedezettingen worden aangetroffen aan den bovenloop der Tjenako en tusschen deze rivier en de Batang Koeantan. Deze de „soekoe nan anem", vormen de *pokok,* den stam, de andere zijn de „ranting tjawang", de takken.

Bijdragen Kon. Inst. 1921). P. A. TIELE, *De Europeërs in den Maleischen Archipel en het Oosten voor de komst der Portugeezen* (Gids 1874).

1) Deze „orang Timoer" waren lieden uit het Oostelijk deel van den Archipel afkomstig, Makassaren en Boegineezen, ook Soeloeneezen en Mangindanauers (Illanoes), zie o.a. de beschrijving van de maritieme expeditie naar Retih in de *Militaire Spectator,* jaargang 1859, 3e serie, 4e deel.

Zie ook DR. B. SCHRIEKE, Prolegomena pag. 182 e. v. TIELE *De Europeërs in den Maleischen Archipel* 1e Hoofdstuk.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De *soekoe nan anem* zijn gevestigd in Doerian Tjatjar (de hoofdnederzetting, zetel van hun hoofd Toe' Patih), Parit, Prigi, Kedaboe, Soengei Limau en Selantai, ieder dezer nederzettingen met een eigen hoofd (pengoeloe of batin), die echter ondergeschikt is aan Toe' Patih.

Daar Prigi, Parit en Doerian Tjatjar als de moederkampongs beschouwd worden, waarbij Kedaboe, Selantai en Soengei Limau als *anak kampong* behooren, spreekt men van de *soekoe nan anem* ook als van de *soekoe tiga balei.*

De overige nederzettingen, de *ranting tjawang,* zijn Talang Djerindjing, Belongkawang, Soengei Tadoeng, de *toedjoeh boeah tangga,* in het binnenland van Pekan Heran en Soengei Parit, benedenstrooms van Kelajang.

De nederzettingen in Sebrida en de Tjenako-streek zijn de *sembilan soekoe Batang Tjenako* en de *sembilan soekoe Batang Gangsal sepoeloeh dengan Djenalah.* Deze Mamaks behooren niet tot de *soekoe nan anem,* zij erkennen allen Toe' Patih te Doerian Tjatjar echter als hun *indoek.*

In deze streken leven de Mamaks, ofschoon zij heiden gebleven zijn, niet als in het gebied tusschen Batang Koeantan en Tjenako-rivier, de *soekoe nan anem,* in afzonderlijke kampongs, doch bewonen met de overige bevolking gezamenlijk de dorpen, waarin zij echter hun eigen hoofd hebben. Slechts in enkele kampongs leven zij niet met de overige bevolking vermengd, zooals aan de Batang Gangsal in Siambal, Empang Krandji en Talang Lahat.

De hoofden der Mamaks in deze streken zijn „sebelah oeloe" Ria Tandjong en „sebelah ilir" Moentjak.

In elk der kampongs is aan deze hoofden ondergeschikt een *mangkoe (pemangkoe),* of een *pengoeloe moedo* met een *moenti* (manteri).

De gezamelijke bewoning der kampongs met de overige bevolking in tegenstelling met de *soekoe nan*

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

anem, die zich afgescheiden houden in zuivere Mamak-kampongs, laat zich gereedelijk verklaren.

De overige bevolking aan de Gangsal en Tjenako-rivieren bestaat niet, zooals aan de Batang Koeantan, voor verreweg het grootste deel uit van den Overwal afkomstige immigranten, doch is, hoewel Mohammedaansch, inheemsch; zij nadert in adat en leefwijze meer de Mamaks, die zich over het godsdienstverschil heenzetten.

In de kampongs leeft men echter afgescheiden, vermenging door huwelijken heeft niet plaats.

Het zielental der Mamaks wordt op twee duizend geschat, ongeveer een duizendtal in de binnenlanden der Batang Koeantan en een duizendtal aan de Tjenako-, Gangsal- en Retih-rivieren.

Afkomst.

De Mamaks zijn de autochthonen van Indragiri.

Leest men de beschrijving van de „aboriginal tribes" in Britsch Malaya bij Wilkinson (Papers on Malay Subjects), Winstedt (Malaya) en Frank Swettenham (British Malaya), zoo moet de frappante gelijkenis tusschen Mamaks hier en Jakuns, Besisis, Biduanda's en Blanda's ginder sterk opvallen.

„They have the same political system — a confedaracy of small family communities under a common patriarchal chief. All alike maintain a certain tribal isolation. All alike conceal their personal names. All believe in a vast number of spirits of desease and in a future life and they are in the habit of leaving food and implements on the grave of their dead so as to help the soul to leave the district. They have a curious hierarchy of magicians who are associated with the tiger (the local form of lycanthropy)", zegt Wilkinson.

En Winstedt: „Most of them know nothing of agriculture and live, the jungle tribes on fruits and the flesh of wild beasts, and the sea tribes by fishing. All

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

recognise the patriarchal rule of headmen called Batin. Some have tribal lays recording their customs and traditional wanderings. It has now been recognised that nearly everywhere they talk Malay. But the language they speak is not quite that of the Muhammadan Malay of the Peninsula.

Physique and language show that they are primitive Malays, and the evidence of beliefs bears out this surmise. Their religion is animism, the belief that sticks and stones are animated by living spirits".

Deze beschrijvingen zijn zoo volkomen toepasselijk op de Mamaks van Indragiri dat men zou wanen dat Wilkinson en Winstedt hier over deze Mamaks aan het woord waren.

De Mamaks noemen zich zelf *sakai*. Sakai is geen stam-naam, doch een algemeene benaming voor nomadische of half-nomadische volkstammen, die nog geen godsdienst hebben en op een lagen beschavingstrap staan. Een Mamak die den Mohammedaanschen godsdienst aangenomen heeft, noemt zich geen sakai meer, hij is en blijft echter Mamak.

Hiermede kan verklaard worden de verwarring „a fruitful source of error and confusion" bij Wilkinson e. a. wat betreft den naam sakai, welke daaruit voortspruit dat sakai is een naam, die geen genealogische of territoriale beteekenis heeft, dus geen familie- of stamnaam, maar wijst op een cultureelen ontwikkelingstrap. Alle heidensche stammen die nog op een vrij lagen trap van ontwikkeling staan, worden onder den algemeenen naam sakai begrepen, zooals de Mohammedaan alle ongeloovigen — Europeanen, Aziaten, Amerikanen — met den naam kafir aanduidt.

Op meer dan een grond (ethnologisch, anthropologisch en linguistisch) kan worden aangenomen dat het Maleische ras voortgekomen is uit volken (Mon Khmer, Mon Annam) die uit een landstreek tusschen Indië en China (op gezag van Kern Tjampa, Cochin China of

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Cambodja) naar het Maleische schiereiland, Sumatra en Borneo (toenmaals nog niet van elkaar gescheiden) uitgezwermd zijn, waar zij een Proto-Maleische bevolking, het Indonesische ras, aantroffen waarmede zij zich meer of minder innig vermengd hebben. Met de Jakuns, Besisis, Biduanda's in Malaya en de Mamaks en Koeboes op Sumatra zijn de aanrakingen minder innig geweest; bij hen is het Proto-Maleische rastype bewaard gebleven.

De uitheemsche immigranten hebben zich in het binnenland van Sumatra (de bakermat is de Sri Goentang Mahameroe) ontwikkeld tot een volk met matriarchale instellingen. Machtig geworden heeft hun expansie uit het kernland aan de kusten andere streken en volken onderworpen (Melayur aan de Batang Hari, Kampar, Koeantan).

Voor deze invasies in de Koeantan zijn de Mamaks teruggetrokken naar het binnenland, aan de bovenloop der Gangsal-, Retih- en Tjenako-rivieren. De Minangkabausche invloed is dus gering geweest, evenzoo de invloed van het Hindoesche Palembang. Zij zijn evenals de Jakuns, Besisis, Biduanda's, doordat zij minder den beschavenden Indischen, Arabischen en anderen vreemden invloed ondervonden hebben, in ontwikkeling achtergebleven, het Proto-Maleische rastype is bij hen bewaard gebleven.

Geschiedenis.

De Mamaks bewoonden eertijds voornamelijk de „padangs" aan de Batang Koeantan.

Te dien tijde moet volgens de overlevering de zee het land bespoeld hebben aan den voet der heuvelreeks bij Djapoera, die zich van het Djambigrensgebergte in Noordelijke richting naar de Kampar uitstrekt en dan in westelijke richting ombuigt en de waterscheiding vormt tusschen Kampar- en Koeantanrivieren. Bij Djapoera mondde de Batang Koeantan in zee uit

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

misschien zelfs verder landwaarts in bij Kelajang, en de heuvelreeks bij Djapoera vormde een in zee uitspringende kaap. De breede alluviale streek tusschen Djapoera en de kust bestond nog niet. De Tjenako rivier mondde toenmaals niet in de Batang Koeantan uit doch had een eigen mond in zee.

Ten tijde der expansie van het rijk van Pagarroejoeng zakten Minangkabauers naar Indragiri af, maakten van de Koeantan een „rantau" en drongen verder door naar de binnenlanden en de benedenstroomsche streken onder aanvoering van Tan Balai, Tan Gagah en Tan Gadis [1]), die zich wegens familie-oneenigheid uit Pagarroejoeng verwijderd hadden. De Minangkabauers vermengden zich met de bevolking van Indragiri, het meest in Koeantan, waar thans de Minangkabausche adat sterk overwegend is. In mindere mate in de benedenstroomsche streken, omdat deze verder weggelegen zijn en omdat Tan Balai, die zich als hoofd van de autochthone bevolking in Indragiri onder den titel van Toe' Patih erkend zag, om zich tegen de invasies van andere anak radja uit Pagarroejoeng, die ook naar deze streken ausgewandert waren, te handhaven, de bescherming ingeroepen had van Djohore.

Tan Gagah werd door de bevolking in Koeantan als hoofd erkend onder den titel Datoe' Toemanggoeng, Toe' Patih had zijn zetel waar thans Kelajang aan de Batang Koeantan gelegen is, dat toen nog niet dien naam droeg doch aangeduid werd met „doesoen toea". Hier zette de Djohoreesche anak radja voet aan wal en werd hij door Toe' Patih geinstalleerd.

In een *kolam lojang* (een koperen bekken) had hij zich het eerbetoon van het „menjiram radja" te laten welgevallen, waarom de doesoen toea sedert den naam

---

1) Volgens de overleveringen zouden deze lieden zoons zijn van Papatih nan Sabatang ; dit is echter historisch onjuist, een anachronisme.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

verkreeg van Kelajang (van kolam lojang). Ook thans nog wanneer de Soetan van Indragiri Kelajang bezoekt, wordt het menjiram toegepast door besprenkeling met eenige druppels water uit een wel aan den voet der heuvels bij Kelajang [1]). Hier werd ook door den Soetan en de hoofden wederzijds de soempah sakti afgelegd en over en weer heilig bezworen, dat men geen anderen dan een afstammeling van den Djohoreeschen vorstentelg als radja, deze zijnerzijds, de hoofden zou erkennen en de oude adat eerbiedigen.

Met den Soetan aan het hoofd werd het landschap bestuurd door Toe' Patih als „radja di padang" en Toe' Toemanggoeng als „radja di rantau" d. w. z. dat Toe' Patih het bestuur verkreeg over de binnenlanden w. o. de talang Mamak, de talang Djapoera en de boven-Tjenako- en Gangsal-rivieren, en Toe' Toemanggoeng over de nederzettingen aan de Batang Koeantan. Een derde waardigheid werd in navolging van Djohore later toegevoegd n.l. Toe' Bandahara als „radja di balai", adviseur des Soetans, belast met de rechtspraak en het beheer der landschapsinkomsten.

Deze waardigheid werd vergeven aan een der Djohoreesche volgelingen van den Soetan.

De Sedjarah Melajoe verhaalt hoe sinds circa 1450 en vooral onder Sultan Mansoer Sjah Malakka's bui-

---

1) De oude koperen pot is verdwenen; de wel waaruit het water verkregen werd, weet men nog aan te wijzen. Aan dit water wordt geneeskracht toegeschreven. Toen eenige jaren geleden de huidige Soetan aan beri-beri leed, heeft hij zich van de ziekte weten te genezen door het nemen van een bad in deze wel naar hij zegt (hij had zich echter ook onder behandeling gesteld van den Europeeschen genees heer te Air Molik).

De „kramat" eigenschappen hebben zich nog op andere wijze gedemonstreerd. Bij het aanleggen van een ladang zou de oom van Datoek Gedang een parit hebben aangelegd waardoor het water uit de bron wegvloeide. Drie jaren lang is hij met blindheid geslagen geweest; na het brengen van een offer aan de bron genas hij.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

tenlandsche politiek zich concentreert op de kustlanden der drie stroomen tusschen de Rokan en de Djambirivier n.l. Siak; Kampar en Indragiri.

Omtrent Indragiri leest men dat toenmaals de vorst van Indragiri heette Radja Merlang, die volgens Indragirische overlevering zou zijn een kleinzoon van den vorst van Djohore. Tan Baniaka van Palembang was namelijk afgedaald van den berg Sri Goentang Mahameroe naar de vlakte van Palembang. Op aanwijzing van de sterrewichlaars moest hij zijn dochter naar het eiland Poelau Tiram aan de kust van Palembang laten brengen en haar daar achterlaten; haar zou dan een groot geluk deelachtig worden.

Een anak dewa kwam op het eiland jagen, door haar schoonheid bekoord nam hij haar mede naar Djohore en maakte haar tot zijn gemalin. Vier kinderen werden uit dit huwelijk geboren, waarvan twee zoons, genaamd Tan Seniaka en Tan Peniaka. De eerste werd Sultan van Djohore, de tweede radja moeda. Een kleinzoon van Tan Seniaka, Radja Merlang, werd door Toe' Patih naar Indragiri gebracht en tot Soetan Ala'oeddin Inajat Sjah verkozen. Hij had zijn zetel te Doesoen Toea, evenals zijn zoon Nara Singa. Zijn opvolgers Soetan Ibrahim en Soetan Djamaloedin hadden hun zetel te Pekan Toea. De opvolger van dezen laatste Soeloe'din verplaatste dien zetel naar Kota Lama. Hij werd opgevolgd door Salahoedin, zetelende te Pekan Lais, deze door Soetan Ibrahim, wiens opvolgers waren Soetan Alan, Soetan Oemar en Soetan Said, merhoem di Djapoera. Achtereenvolgens kwamen daarop aan het bewind Soetan Hoesin, Soetan Isa en de tegenwoordige Soetan Radja Machmoed, die zich te Rengat vestigde.

De Indragirische overlevering is naar het mij wil voorkomen een verhaspeling van de verhalen 3,14 en 28 der Sedjarah Melajoe.

Radja Merlang was volgens verhaal 28 der Sedjarah Melajoe gehuwd met een dochter van Sultan Mansoer

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Sjah van Malakka [1]), een zoon uit dit huwelijk Nara Singa, te Malakka achtergelaten, wenschte, omdat zijn landgenooten grievend behandeld werden, naar Indragiri over te steken, hetgeen door den Sultan van Malakka geweigerd werd, waarop hij vluchtte.

In Indragiri vond hij Maharadja Isaf, zijn neef, zoon van Maharadja Toeban, broer van Radja Merlang, op den troon. Hij wist dien neef te verdrijven en zelf vorst van Indragiri te worden. Isaf vluchtte en werd vorst van Lingga [2])

Melding dient hierbij gemaakt te worden van een bestuursregeling en de verdeeling van het landschap in bestuursressorten onder Soetan Nara Singa na beëindiging der vele twisten.

Onder Toe' Patih worden tengevolge van die bestuursregeling gebracht behalve de soekoe tiga balai met de sendi (anak kampong) n. l. Prigi, Parit en Doerian Tjatjar en Selatai, Kedaboe en Soengei Limau de tiga loeroeng n. l. de kampongs Batoe Ridjal, Pematang en Peranap, de sembilan perbatin (soekoe) Tjenako en de sembilan perbatin Gangsal sepoeloeh dengan Djenalah, Talang Djapoera en de doesoen lima (Kelajang, Loeboek Sitarak, Doesoen Tinggi, Petengahan en Doesoen Toea) de persoekoean Lala, Morong en Pasir Kelampeian, de persoekoean Pekan Heran, Soengei Semetialan en Soengei Goentoeng en de persoekoean Palas en Anak Serka. Onder Toe' Toemanggoeng werd het overige gedeelte van Indragiri gesteld.

Volgens Indragirisch betoog (dit wordt van Koeantansche zijde echter ten stelligste ontkend [3]) verkreeg

[1]) 1458 — 1477 A. D. Vgl. MOQUETTE, *De Grafsteen van Soeltan Mansoer Sjah van Malaka* in T. Bat. Gen. dl. LIX afl. 6.

[2]) Te vinden bij ROUFFAER, *Was Malaka emporium voor 1400 A. D.*, dl. 77 Bijdragen Kon. Inst.

Volgens Koeantansch betoog voerde Tan Gagah als Datoe' Toemanggoeng zelfstandig het bestuur over Koeantan, had hij niets met Indragiri en Toe' Patih te maken. Vgl. SCHWARTZ. *Nota over het landschap Kwantan*, T. Bat. Gen. dl. XXXVI.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Toe' Toemanggoeng het toezicht over de rantau Koeantan, waar bestuurders waren Toe' Habib, Toe' Soetan Maharadjo, Toe' Moedo Bisai, Toe' Dano Sekaro en Toe' Dano Poetih.

Na een periode van rust braken achtereenvolgens uit de oorlogen met Radja Doebalang van Batang Hari, die in het nadeel van dezen uitliepen en met den Radja van Pagarroejoeng, die met zulk een succes voor dezen bekroond werden, dat Soetan Salahoedin verplicht was naar Gaoeng te vluchten, waar hem op de talang Oeloe Gaoeng een beslissende nederlaag werd toegebracht.

Om hulp werd gevraagd aan Riouw.

De toenmalige Jang di Pertoean van dit rijk gaf Engkoe Kelana Radja Hadji opdracht Radja Hidjau te bestrijden, wiens strijdmacht verslagen werd. Radja Hidjau ontkwam over Loeboek Ramo naar de Menangkabau, terwijl zijn broers hun heil zochten in de vlucht naar Padang Lawas (Batang Hari).

Het gevolg van dezen krijg was een belangrijke inkrimping der grenzen van Indragiri door de schenking als belooning voor de bewezen diensten door Soetan Salahoedin (aan Engkoe Kelana Radja Hadji) van het gebied der perbatin anem soekoe (Mandah, Igal, Pelandoek, Banteian, Belarat en Kateman) zoomede Gaoeng en Reteh inclusief de ampat soekoe: Soengei Kritang Soengei Akar, Soengei Blimbing en Rantau Air Deras (althans volgens Riouw Lingga, van Indragirische zijde wordt de schenking van Gaoeng ontkend en van de ampat soekoe zou slechts het vruchtgebruik gegeven zijn).

Na een korte regeerperiode van Radja Ketjik Besar kwam Soetan Ibrahim aan de regeering, daarin bijgestaan door zijn oom met den titel van Radja Toea. Deze maakte zich aan zulke onregelmatigheden schuldig dat Soetan Ibrahim hem door Engkoe Kelana Radja Djaafar liet verdrijven. Hij week naar de Kampar uit. Na eenigen tijd verkreeg hij vergiffenis en keerde

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

terug. De titel Radja Toewa werd hem ontnomen ter voorkoming dat hij zich hooger zou stellen dan de Soetan en die titel veranderd in dien van Radja Moeda. Dit is de oorsprong van deze waardigheid in het Zelfbestuur van Indragiri, welke thans als gevolg van het door de Regeering gehuldigde bestuurs-versobering-beginsel [1]) opgeheven is. Als rijksbestierder kreeg de Radja Moeda aandeel in de landschapsinkomsten.

Soetan Ibrahim werd opgevolgd door Soetan Alon en deze weder door Soetan Oemar. Geschillen ontstonden bij de verheffing van dezen. Radja Said en Radja Abdoel Rachman, zoon van Soetan Ibrahim, ooms van Soetan Oemar, wisten een aanhang te verwerven en de afzetting van Soetan Oemar te bewerken. Radja Said (marhoem Djapoera) werd tot Soetan verheven, van wien de latere Soetans in rechte lijn afstammen. Radja Abdoel Rachman (Ongkoe Boesoe) kreeg aandeel in het bestuur als belooning voor de geboden hulp; hij werd de stamvader van de latere Soetans Moeda (zie hieronder).

Hiermede begint de nieuwere geschiedenis van Indragiri en tevens het tijdperk van de aanrakingen met het Gouvernement [2]).

Tijdens het langdurige bewind van Soetan Said (1826-1876) werden gesloten de contracten van 1838, 1843 en 1858, in 1877 het contract met zijn zoon Soetan Hoesin, in 1887 en 1892 die met den opvolger van dezen, Soetan Isa. In 1838 had de Soetan uit eigen beweging pogingen gedaan om de souvereiniteit zijner landen aan het Ned.-Indische Gouvernement op te dra-

---

[1]) *Politiek Beleid en Bestuurzorg* dl. II pag. 47.

[2]) DR. E. B. KIELSTRA, *Onze Eeuw* 4e deel 1915, De afdeeling Indragiri. *Tijdschrift van N. I.* jaargang 1852, Indragiri in 1850. *Tijdschrift van N. I.* 1853, Bijdrage tot de kennis der Residentie Rio.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

gen. Op den 27en September 1838 werd het verdrag met de gebruikelijke plechtigheden gesloten (in commissie Goldman, Resident, de Perez, Assistent Resident en Walbehm, Algemeen Ontvanger van Riouw, met bezettingstroepen). Een Assistent Resident werd te Poeloe Pekan Lais geplaatst (1838—1843).

De aanrakingen der O. I. Compagnie met Indragiri dateerden reeds van de eerste helft der zeventiende eeuw. Op advies van den Opperkoopman te Djambi werd omstreeks 1640 de koopman Bruyssens naar Indragiri gezonden [1]) om er een loge te stichten, welke loge in 1679 door de Bantammers werd overvallen en geplunderd. Zij werd daarop door de Compagnie verlaten en de relaties met Indragiri werden verbroken. Een vijftal jaren later werd de Compagniesdienaar Thomas Dias naar het rijk der Manincabers gezonden [2]) om rechtstreeks den handel in peper en goud, in de kustlanden „vallende" uit Pagarroejoeng, aan zich te trekken. De „Coningh van Paggar Oejom" verleende Dias „een geschrifte van authoriteyt met zijn opgedrukte zegel waarbij Seyne Majesteyt hem drie havens gaf ten insigte van den titul Orangh Caja Sudagar Radja als te weten Siacca, Petapan en Andragiry omme aldaar d'E. Compies handel te drijven" en waarbij de Coningh der Manicabers o.m. verklaarde: „Ende Andragiry is mijn vazal dogh heeft sigh opgeworpen en rebelligh gestelt want Andragiry is 't mijne tot de zee toe".

Tot het vestigen van een nieuwe loge kwam het in Indragiri en Siak voorloopig echter nog niet, want, zooals wij bij Netscher lezen: „De Regeering, steeds angstvallig een twist met Djohor vermijdend, liet het hierbij maar berusten; een vaste residentie werd niet opgeslagen, ook al omdat men nog weifelde tusschen

---

1) WELLAN, *Onze eerste vestiging in Djambi,* B. K. I. dl. 82 1926.

2) DR. F. DE HAAN, *Een reis naar Midden Sumatra in 1684.*

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Siak en Indragiri, waar al vele pogingen gedaan waren om de Compagnie te bewegen haar kantoor te herstellen en hiertoe scheen deze te eerder bereid omdat thans bleek dat het binnenland sneller afvoer had langs de rivier van Indragiri dan langs die van Siak".

De pogingen moeten ten slotte resultaat gehad hebben voor Indragiri, want Valentyn schrijft van onze vestiging te Koeala Tjenako:

„waar wij een loge en opperhoofd hadden om het „goud en de peper daar vallende in te zamelen, is een „mooi vlek waar wel twee honderd gemeene huizen zijn „nevens een schoone bazar of markt en ettelijke „Moorsche tempels. Deze plaats ligt zeer wel voor den „handel niet ver van zee [1]) aan een fraaie rivier waar„door daar groote vaart en een sterke toevloed van „kooplieden is".

Naar het heette omdat men op Sumatra een andere politiek wilde volgen en de bezetting van dat eiland inkrimpen, maar inderdaad omdat men toegaf aan de vertoogen van Engeland tegen onze vestiging in Indragiri werd in 1843 reeds ons etablissement aldaar weer verlaten [2]).

Het duurde tot 1879 eer te Rengat weer een bestuursambtenaar geplaatst werd.

Uit de regeeringsjaren van Soetan Said en Soetan Hoesin verdienen vermelding de onlusten in Retih, waar Panglima Besar met een aanhang van Soeloeneezen (Illanoes) zich verzette tegen het gezag van den Sultan van Lingga-Riouw en aan de Soengei Enok versterkingen had opgeworpen, welke onlusten aanleiding gaven tot de maritieme expeditie in 1858 [3]) en de blokkade in 1882, hoofdzakelijk het gevolg van den onwil van Soetan Hoesin tot uitlevering van den door het

---

[1]) Thans 12 uur stoomens van de kust.

[2]) Prof. VETH, *De geschiedenis van Sumatra*. De Gids, Februari 1850.

[3]) Zie *Militaire Spectator* 1859, 3e serie 4e deel.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Inlandsche Bestuur van Lingga-Riouw naar Makasser verbannen doch naar Indragiri uitgeweken Said Begab. De blokkade werkte echter niets uit.

Reeds tijdens de regeering van Soetan Said, na zijn dood van Soetan Hoesin, gedurende het lange tusschenbestuur van de commissie bestaande uit den Radja Moeda en twee landsgrooten onder leiding van den Controleur, aan welke na den dood van Soetan Hoesin het bestuur over Indragiri was opgedragen en daarna in de eerste regeeringsjaren van Soetan Isa hadden voortdurend woelingen plaats in de bovenlanden, ten doel hebbende Ongkoe Long, zoon van bovengenoemden Radja Abdoe'lRachman (Ongkoe Boesoe) tot Soetan te verheffen. Een grooten aanhang kreeg Ongkoe Long vooral in de tiga loeroeng (de kampongs Peranap, Pematang en Batoe Ridjal) en de doesoen lima (Kelajang met anak² kampong), waarvan de voornaamste aanvoerders waren Ongkoe Mohamad Joesoef, Ongkoe Ngah, Ongkoe Begab en Ongkoe Togok, waarbij zich nog aansloot Said Begab.

De woelingen kregen een ernstig karakter en het Gouvernement was verplicht zich krachtiger in de Indragirische zaken te mengen. Na den dood (in 1888) van den grootsten onruststoker Ongkoe Long, die zich te Peranap door de bevolking reeds tot Soetan had laten verkiezen onder den naam van Radja Abdoellah, mocht het echter eerst gelukken den toestand te beheerschen.

In 1890 liet Ongkoe Nong, zoon van Ongkoe Long, te Peranap reeds tot Soetan Ibrahim uitgeroepen, zich bewegen tot een overeenkomst met Soetan Isa, waarvan het suppletoir contract van 1892 het gevolg was [1]). Soetan Ibrahim werd de waardigheid en de titel verleend van Soetan Moeda en deze titel werd erfelijk verklaard voor zijn wettige afstammelingen.

---

[1]) Vgl. SCHWARTZ, *Nota over het landschap Kwantan.* T. B. G. dl. XXXVI.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De Mamaks, de autochthonen van Indragiri.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Hij kreeg het bestuur namens den Soetan, dien hij als zijn heer erkende over de bovenlanden (de landstreek bewesten Djapoera tot aan de grens met Koeantan) met standplaats Peranap en hem werden bepaalde inkomsten verzekerd. De positie van den Radja Moeda werd teruggebracht tot rijksbestierder in de benedenlanden (beoosten Djapoera) met dezelfde inkomsten als van den Soetan Moeda.

Vijf mantries stonden den Soetan in het bestuur over de bovenlanden ter zijde; in de benedenlanden zouden vijf Datoeks, n.l. de Temenggoeng, de Bendahara, de Bandar Laoet, de Bandar Oeloe en de Mangkoeboemi als mantri keradjaan met den Radja Moeda medebesturen.

Door deze omstandigheden dijde het bestuur van het betrekkelijk kleine landschap Indragiri (in vroegere contracten werd gesproken van een rijk, van den Koning en den Onderkoming — de radja Moeda van Indragiri!) uit tot een luxueuse inrichting: een Soetan, twee rijksbestuurders en tien mantries keradjaan (landsgrooten). Van al deze waardigheidsbekleeders waren er twee, n. l. Toe' Patih en Toemenggoeng de eigenlijke adathoofden, die den Soetan namens de bevolking van Djohore gehaald en hem tot radja van Indragiri verheven hadden.

De overige waardigheden en titels, ook die van Bandahara, zijn geusurpeerd en creaties van lateren tijd, behalve de Bandahara, creatie van den Soetan, door onruststokers en oproerkraaiers afgedwongen.

De bestuursformatie was zoo kostbaar dat zij ongeveer 72 % van de landschapsinkomsten opslokte. Zeer begrijpelijk is het dat door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur middelen werden beraamd om aan dezen toestand een einde te maken en door hem voorstellen werden gedaan om de kosten aan salarissen aan leden van het Zelfbestuur meer in verhouding te brengen tot

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Eenige Mamuks. Wapens zijn speer, sikin, keris, vroeger ook het blaasroer, thans in onbruik geraakt. Het Mongoolsche tijpe (o.a. derde van links zittend) komt veel voor.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de landschapsinkomsten door afschaffing van onnoodige functies.

Gereede aanleiding gaf het overlijden van Soetan Isa in 1902. Het bestuur werd in handen gelegd van een Regentschap. Toen Soetan Isa's zoon Radja Machmoed, wat zijn leeftijd betrof in aanmerking kwam het bestuur te aanvaarden, werd de vraag overwogen met hem het z.g. lange politieke contract te sluiten dan wel hem de korte verklaring te doen afleggen.

Tot het laatste werd besloten; de Resident van Riouw werd gemachtigd hem de korte verklaring te doen afleggen en Radja Machmoed als Soetan van Indragiri te beëedigen (Juni 1912).

De vraag die hierbij naar voren kwam was of de korte verklaring ook door de landsgrooten moest worden medeonderteekend. De Resident adviseerde den Soetan alleen te doen teekenen, aangezien het toen reeds in de bedoeling lag de landsgrooten tot den rang van gewone districtshoofden terug te brengen en bij hun defungeeren niet meer te vervangen.

Tot dezen maatregel was reeds overgegaan ten opzichte van enkele landsgrooten, die overleden waren en ook op den rijksbestierder der benedenlanden (de Radja Moeda) die door wangedrag en misbruik van vertrouwen ontslagen was, werd hij toegepast. Zijn waardigheid werd opgeheven.

De overige landsgrooten werden wegens gepleegde malversatiën of ongeschiktheid afgezet of wegens hoogen leeftijd met een onderstand uit de landschapskas gepensionneerd. De Soetan Moeda Radja Mohamad en de mantri keradjaan Ongkoe Togok zijn thans de eenige overgeblevenen van het twintigtal leden van het oude zelfbestuur.

De Soetan Moeda heeft geen nakomelingen, met hem zal de waardigheid komen te vervallen, Ongkoe Togok is reeds op leeftijd, zoodat binnen afzienbaren tijd ook de laatste mantri keradjaan zal zijn heengegaan.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Met de opheffing van de functies van rijksbestierder en landsgroote is gepaard gegaan de invoering van een geregeld districtsbestuur op den voet van de voor Zuid-Sumatra geldende organisatie.

Over de geschiedenis van Indragiri is hier uitgeweid ofschoon de woelingen en onlusten vrijwel langs de Mamaks zijn heengegaan, verdrongen als zij waren door de geimmigreerde Overwallers, Riouwers en de overige Indragiri-Maleiers, die zich met hen vermengd hadden, van de groote rivieren naar het binnenland, waar zij teruggetrokken en afgescheiden hun rimboeleven leidden.

Getrouw aan den door hunne hoofden eenmaal bezworen *soempah sakti*, hebben zij zich nooit partij gesteld voor de troonpretendenten, doch hebben zij den Soetan te Rengat als hun radja erkend. En ofschoon zij behooren tot het gebied van den Soetan Moeda te Peranap (de landstreek bewesten Djapoera) hebben zij van dezen nooit inmenging in hun zaken geduld, hebben zij zich steeds tot den Soetan te Rengat gewend. Trouw volgen zij van dezen of van het Europeesch bestuur emaneerende en door tusschenkomst van het onderdistrictshoofd te Kelajang of het districtshoofd van Sebrida tot hen gekomen bevelen op, maar niet die van den Soetan Moeda, omdat zij in dezen den usurpateur zien, die het gezag van hun erkenden vorst heeft aangetast, doch in het districtsbestuur een instituut dat door hun wettigen vorst des lands in overleg met de Kompenie gecreerd werd.

Geloof en bijgeloof, demonologie, astrologie en chiromantie, divinatie, shamanisme, lykanthropie.

De Mamaks gelooven in een God, heerscher van het heelal, een „Albeschikker", die alles bestiert, over leven en dood van al wat leeft beschikt.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Waar deze God zetelt, weet men niet recht, God is overal en alom tegenwoordig; in den hemel, op aarde, in het water, in de lucht.

Van een eeredienst van dezen God, dien men Allah noemt, is geen sprake. Men roept hem in bepaalde omstandigheden aan: „Ja, Allah, toeloeng Allah", meer niet.

Naast Allah kent men Patalla Goeroe (Batara Goeroe) die de geest is van het woud en den onontgonnen grond huist in het diepe woud of op de toppen der heuvels en hem roept men aan en aan hem offert men (*berkaoel)* ingeval van misgewas, wanneer de ladang weinig product opbrengt of de nangwi's, het groote gebaarde wilde zwijn, dat op den schamelen disch van den Mamak een zeer gewaardeerde vleeschschotel vormt, hun trek naar andere streken richten [1]).

Het offeren, waarbij de Koemanten zijn intermediair verleent noemt men „mendaoen"; het terugroepen der nangwis „mendaoen nangwi".

Naast deze twee kent men een aantal mindere goden en geesten. Een groote boom, een rots, een graf, vooral van een vermaarden koemanten, een snelvlietende beek of een bron zijn de verblijfplaatsen van deze geesten, die goed of kwaad kunnen zijn, wier kwade gezindheid men ten zijnen gunste kan veranderen of die men gunstig voor zich kan stemmen door het „berkaoel", het offeren als gevolg van een belofte.

Wordt men ziek na het kappen van een grooten boom, dan heeft men zich den toorn van den geest op den hals gehaald en is de ziekte te verdrijven door een gelofte te doen en bij genezing een offer te brengen

---

[1]) Deze nangwi-kudden hebben een bepaalden „trek" waarvan zij zelden afwijken. Tusschen de Koeantan en Kamparrivieren is door dit heen en weer trekken een weg getraceerd, dien men door menschen aangelegd zou wanen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

hetzij aan den gevelden stam hetzij op het graf (kramat) van een bekenden koemanten. Men kan zich te voren ook van onheil vrijwaren door voor het kappen een offer te brengen.

Een zielenland kennen de Mamaks niet, men weet niet waarheen na den dood de ziel gaat, „poelang ka Allah" zegt men. Daar men niet weet waar Allah zetelt, weet men ook niet waar de zielen der afgestorvenen huizen. Men gelooft dat het hiernamaals een voorzetting is van het leven op deze aarde; de zielen der afgestorvenen hebben dezelfde nooden en behoeften als de levende mensch. Ten opzichte van het stoffelijke lichaam heeft de Mamak de Bijbelsche opvatting „stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeeren"; de ziel echter, verwant aan de luchtdeeltjes, wordt met den wind weggevoerd naar Allah. Dit komt uit in de „doa telakin", het gebed dat op het graf van een overledene uitgesproken wordt en dat luidt: „Boemi iboe, langit bapak, air soedara, „kajoe daka, amboen angin soedara njawa, rasi tanah „balik ka tanah, rasi air balik ka air, gandaroesa „gandaroesi, taboes salah toemboeh di lambah, njawa „poen kombali kapada Allah".

Men gelooft dat de ziel nog eenigen tijd op aarde blijft, voordat zij deze voor goed verlaat, ook dat de ziel weer op aarde kan terugkeeren. Dit is b.v. het geval met de ziel van de koemantens, en daarom offert men ook aan de kramats. De ziel van den koemanten verleent haar intermediair voor hen, die offeren.

Priesters in de beteekenis die wij er aan hechten hebben de Mamaks niet.

Een categorie van personen, de Koemantens, zijn in staat Patalla goeroe en de geesten onder bepaalde omstandigheden in zich te doen manifesteeren, den wensch der geesten kenbaar te maken. Daar zij nader tot de geesten staan dan de gewone stervelingen, wordt hun bemiddeling ingeroepen om zich van de goedgunstigheid der geesten te verzekeren. Zij zijn wat men

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

elders op Celebes b.v. de bissu's, op Borneo de basirs, balians, of wolians, bij de Bataks de sibaso's [1]) noemt. Door dansen en wierookbranden geraken zij in een toestand van trance, de geest vaart in hun lichaam en orakelt dan door hun mond.

Een Koemanten-seance is een bijzondere plechtigheid; met bloemen getooid, een krans om het hoofd en een snoer van bloemen om den hals, koperen of zilveren armbanden om de polsen, danst hij, daarbij geassisteerd door een rei van dorpsmaagden op haar paaschbest uitgedost. Hij legt zich eerst te slapen, de ketipoeng speelt een bepaalde wijs — men zou kunnen zeggen gewijde muziek — de voeten geraken in trilling, hij staat op, begint te dansen en te zingen. De meisjes *(gadis)* dansen mede en zingen een beurtzang, waarin zij telkens met het refrein invallen (dit dansen en zingen der meisjes noemt men *merantak*). De dans wordt hoe langer hoe fanatieker, het lichaam van den Koemanten trilt, de oogen rollen, de schuimbedekte mond stoot onbegrijpelijke woorden uit, hij valt ten slotte convulsionair en cataleptisch uitgeput neer onder het stamelen van woorden, die aandachtig door de aanwezigen beluisterd worden, omdat de geest dan zegt wat zijn verlangen is.

Komt hij (de Koemanten is een man) weer bij, dan begint de dans opnieuw. De seance kan den geheelen nacht tot den vroegen ochtend voortduren.

De Koemanten heeft twee trawanten, n.l. de *boedjang bajoe* (man), wiens taak het is den Koemanten op te vangen en neer te leggen wanneer hij in trancezwijm valt, en de *penginang* (vrouw), die voorzingt geaccompagneerd door de meisjes. De voorbereidingen voor de seance zijn niet het werk van een dag, er komen heel wat benoodigdheden bij te pas:

---

[1]) Dr. G. A. Wilken, *Het Shamanisme bij de volken van den Indischen Archipel.* Verspreide Geschriften, deel III, pag. 323—397.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

lange kaarsen van bijenwas, een *mangkok bara* om de wierook in te branden, een *lantjang* van roembia-blad vervaardigd in den vorm van een schuitje, een *antjak* van klapperblad, waarop drie soorten rijst, rookgerei, een rauwe en een gekookte kippenbout, een rauw en een gekookt ei gelegd worden, een balai van den *roembia* of *anau* (aren) stam en de poetjoeks van den *anau* (aren) palm, waarmede de dansruimte wordt afgeschoten. Al deze zaken dienen tot vereering van den geest; de levensmiddelen, althans de essence daarvan, strekken tot zijn voedsel en versnapering; wat er van overblijft nadat de geest de essence tot zich genomen heeft wordt door den koemanten even smakelijk verorberd: het gemis der essence schaadt niet aan den smaak van het voedsel.

De Koemanten bekleedt een positie van gezag in de kampong, heeft na den batin, den pengoeloe moedo en den moenti den meesten invloed.

Zijn waardigheid is erfelijk in zijn geslacht [1]).

Hij wordt bij zijn overlijden met bijzonder ceremonieel begraven, aan welke begrafenis de geheele kampong deelneemt. Het lijk wordt met wit lijnwaad omwikkeld in 3, 6 of 9 lapis (3, 6 of 9 maal omwonden) en versierd met *majang pinang* (de jonge bladscheede met den bloesem), welke op de borst gelegd wordt. De bladscheede die den vorm van een sampan heeft, dient om de ziel van den Koemanten van de aarde weg en later terug te voeren. De grafheuvel wordt overdekt met een dak van atap en versierd met witte vlaggetjes. De gewone stervelingen — ook de pengoeloes en de batins — krijgen slechts een grafheuvel. De doekoen, die bij de ziekten en onheilen geraadpleegd wordt,

---

[1]) Volgens Dr. Wilken zijn er maar drie volken bij welke de shamanen geen vrij bedrijf uitoefenen doch een bepaalden stand, in zekeren zin een shamanen-hierarchie, vormen, n.l. de Olo Ngadju's de Boegineezen en de Alfoeren van de Minahasa. De Mamaks zijn dan het vierde volk.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

staat niet in relatie tot de geesten. Deze vroede man is slechts bekend met de geneeskracht der kruiden en met de magische kracht van bepaalde handelingen. Het verschil tusschen Koemanten en doekoen is, dat de divinatie van den eerste spontaan en intuitief is, die van den doekoen inductief. De doekoen grondt zijn voorspellingen op bepaalde uitwendige teekenen, die volgens vaste regelen moeten worden verklaard.

Ter afwering van ziekten zoekt hij kruiden, meestal zeven soorten van blaren of bloemen; in een met water gevulde glazen waterkaraf wordt een van bijenwas vervaardigde kaars gestoken, en in het schijnsel van de vlam in het water beoordeelt hij welke de geneeskrachtige kruiden zijn, dienstig om de ziekte te verdrijven. Een soort ziekte-bezweringsformule wordt daarbij gepreveld:

sabagai sirih poelang ka gagang,
sabagai pinang poelang ka tampoek,
poelang poelih semoela kala.

(waarvan de beteekenis in het kort is: moge de gezondheid terugkeeren).

Ook de doekoen behoort tot de dorpsgrooten, doch neemt de laatste plaats in: na het dorpbestuur, d. i. den pengoeloe (batin), pengoeloe moedo of mangkoe (pemangkoe) en den moenti volgt de Koemanten, daarna de bidan, de orang pandai en daarop de doekoen.

Voor elke feestgelegenheid en elke ritueele handeling (voor zoover van een ritus sprake kan zijn) kent de Mamak een doa, die hij *telatak* noemt.

Bij het doodenfeest bijvoorbeeld ten einde de ziel van den doode een rustig verblijf in het hiernamaals te verzekeren *(memboeang bala, djangan tjamas)* wordt een doa uitgesproken bekend als de *palis tawar*. Men zou kunnen zeggen: de mis, die voor de zaligheid van den doode gelezen wordt.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Tapoeng, tapoeng djati
Datang amas bekati-kati
Tapoengko tapoeng tawar
Datang hidoe djangan penawar

Tapoengko tapoeng doedoek
Doedoek tagiloeng-giloeng di batoe
Bahoe tapak timpang naga loeka
Baksina talang djoekat

Dapat padi mande oerai
Djadi patik dang setia
Djadi batin penoenggoe doesoen
Makan sirih soedara berdjoendjoeng

Makan pinang soedara berdjoentai
Kepala di balah keladi djangan saolah-olah
Nang olah nangkan lagi djangan koedar berakit
Kentimoen beratali oendoer penjakit

Timboen tambah beras padi kati-kati batang setawar
Ketiga batang dingin nan bisa djadi tawar
Nan hanget djadi dingin
Berdjadjik dibatoe kaki gantoeng dibatoe gadang.

Terbang boeroeng sankar marapatih
Hampaskan ka boekoe boeloeh
Lapas loepoet di pantjoer air
Lapas dari Goenoeng Toedjoeh [1]), pandak air, pandjang njawa.

Wanneer men het lijk in het graf gelegd heeft met wat rijst en laoek ajam om als mondkost te dienen voor de reis van de ziel, besproeien de waris van den doode het graf met water, waarbij de boven reeds genoemde „doa telakin" wordt uitgesproken.

[1]) Grensgebergte tusschen Sebrida en Djambi.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Boemi iboe langit bapak
Air soedara kajoe daka
Amboen angin soedara njawa
Rasi tanah balik ka tanah
Rasi air balik ka air.

Gandaroesa gandaroesi
Taboes salah toemboeh di lambah
Kalau berdosa dipoedji
Kalau bersalah disambah
Njawa poen kombali kapada Allah.

De telataks zijn dikwijls onverklaarbaar: dit kan ook niet anders; het is de taal der geesten, die voor de gewone stervelingen onbegrijpelijk is.

Tot de divinatorische gebruiken van den Mamak behoort het wichelen. Dit heeft op velerlei wijze plaats.

Soms heeft men een stuk hout of schors waarop streepen getrokken en gaten geprikt zijn. Door aftelling bij een beginpunt berekent men den gunstigen dag om bijvoorbeeld een reis te ondernemen of op de hertenjacht te gaan (mendjaring). Het plankje of lapje boomschors waarmede men wichelt noemt men *pelangkahan.*

Ook uit den stand der sterren valt het gunstige tijdstip op te maken. De koemantan is meestal de astroloog, die ter zake kundig is.

Om het gunstige tijdstip te bepalen waarop men zijn ladang moet aanleggen, plaatst men op de vier hoekpunten van het gekozen terrein lapjes wit katoen aan de nerven van arenblad. Dit wichelen noemt men *merambas tanah.* Uit den stand dezer vlaggetjes komt men te weten, of het terrein „hoetan Poeaka" is, of wel gunstig voor den aanleg van de ladang. Bewerkt men „hoetan Poeaka", dan is misoogst wel het minste wat men te wachten heeft. De dood van den ladangbouwer vóór het rijpen van het gewas kan ook een van de gevolgen zijn.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Een kalender kent de Mamak niet, hij kent geen jaren, maanden, weken of dagen. Namen voor dagen en maanden heeft hij niet. Hij kent slechts het oogstjaar, den tijd dat met den ladangarbeid begonnen is, den tijd dat geoogst of de zaadpadi uitgeplant is. Wil men van een zekere gebeurtenis weten, wanneer zij plaats gevonden heeft en vraagt men dit den Mamak, dan krijgt men meestal te hooren: niet lang nadat wij met den ladangarbeid begonnen zijn, of: niet lang voordat onze koemanten gestorven is (een bijzonder evenement), of ook: niet lang nadat wij te Rengat bij den Assistent Resident geweest zijn (eveneens een feit van beteekenis voor deze binnenlanders).

Bij het tellen komen vingers en teenen te pas.

De weertijger. In zijn meer aangehaalde studie in deel 77 der Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, „Was Malaka emporium voor 1400 A. D.?" wijst Dr. Rouffaer op de in Hervey's reisverhaal voorkomende curieuze vertelsels over de mensch-tijgers oorspronkelijk herkomstig uit „Chenaku in the Minangkabau country".

Volgens de Djakoen-legende zou van deze weertijgers die „in their own house are supposed to have the human shape in which they are known when they go abroad, the original abode is placed at Chenaku in the interior of the Minangkabau country; when they increased and crossed to the Peninsula they took up quarters at Gunong Ledang and in the Blumut range".

Nu is inderdaad bij de Mamaks aan de Tjenako en de boven-Gangsal- en Retih-rivieren het geloof aan den *harimau loemahan (harimau djadi-djadian)* vrij algemeen verspreid. Vooral Motah (Sanglap) is berucht om zijn vele weer-tijgers, menschen die de gedaante van een tijger kunnen aannemen en des nachts als tijger hun prooi zoeken. De vorst dezer weertijgers in Tjenako is Datoe' Djemalang Agoeng, die met een ketting aan de aarde vastgeklonken zit. Indien dit niet het geval

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ware, zou er geen mensch in Tjenako meer in leven zijn. Zijn onderdanen-weertijgers zwermen eens in het jaar uit om hun radja voor het geheele jaar van het noodige voedsel te voorzien. Hun zwerftochten strekken zich zeer ver uit, tot zelfs naar de Minangkabau [1]) en den overwal.

De lykanthropos is van den gewonen tijger te herkennen aan de sporen, die hij achter laat; de weertijger laat n.l. vijf pootsporen na. Gewoonlijk leidt dit eigenaardige spoor naar een leegstaand huis op een afgelegen ladang, waar de weertijger zijn tijgergedaante aflegt en als mensch huiswaarts keert.

Reeds Graafland in zijn *Schetsen uit Indragiri* (1889) maakt melding van een weertijgerverhaal in Tjenako: „Die in tijgers veranderde menschen schijnen groote afstanden des nachts af te leggen en vernam men dat thans tal van tijgers zelfs uit Djambi en Palembang opgeroepen waren om een pas gekozen vorst onder de tijgers aan de Kampar-rivier hulde te bewijzen".

Tusschen de Gangsal- en Retih-rivieren treft men nu nog een „Kramat loemahan" aan.

De groote gebeurtenissen in het leven van den Mamak.

De groote gebeurtenissen zijn: de geboorte, de besnijdenis, het tandenvijlen en de doorboring der oorlellen (bij de meisjes), het huwelijk en het overlijden.

Besnijdenis.

Evenals bij tal van andere primitieve volken in den Indischen Archipel kennen ook de Mamaks de besnijdenis.

Met de besnijdenis der jongens gelijkstaande is de doorboring der oorlellen bij de meisjes.

---

[1]) Noemt men hier den weertijger niet *harimau tjendako* (Tjenako?).

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Deze operatie heeft plaats op 12—13 jarigen leeftijd in de periode der puberteit.

Men mag niet huwen voordat de besnijdenis of de doorboring der oorlellen heeft plaats gevonden. De handeling der besnijdenis, waarbij met een scherp mesje overlangs een snede over den bovenkant der voorhuid toegebracht wordt, geschiedt door den orang pandai, die ook de leldoorboring bij de meisjes verricht.

Een gezamelijk feestmaal der familieleden, batin, orang pandai en kennissen bezegelt den goeden afloop der gebeurtenis.

„Circumcision is practised as a usage to be performed at puberty. Such is the case with the Bataks, the Toradja's, Dayaks, aborigines on Buru, Céram, Sumba, Timor, Savu, Floris, Nias, Aru-Islands, Makasar and Bugis peoples, inhabitants of Gorontalo and Minahasa, Malays and Javanese, etc. Among all these peoples circumcision tends to adapt lads to manhood, it originally being performed, as a rule, at puberty", zegt Prof. Dr. Schrieke in zijn belangwekkende studie over de besnijdenis in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde [1]).

Dit vindt dus bij de Mamaks bevestiging ook ten aanzien van de meisjes, die door de leldoorboring huwbaar verklaard worden.

Er zijn perioden in 's menschen leven, die naar de opvatting van primitieve volken als bijzonder kritiek beschouwd moeten worden, waarin de mensch vooral vatbaar is voor kwaden invloed, waarin de den mensch kwaadgezinde booze geesten vooral kwaad kunnen doen. De puberteit vooral is een periode die „panas" geacht moet worden, welke door een offer „dingin" gemaakt kan worden.

---

[1]) *Some remarks on circumcision in Dutch-India* by Dr. B. SCHRIEKE. Tijdschrift Bat. Gen. dl. LX (1921) 382.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

„Very often every important act or occurence according to the popular belief sets in motion „hot" (i.e. dangerous) influences against which precautions are necessary, in the first place „cooling", betoogt Prof. Schrieke in bovenaangehaalde publicatie. „It is easily understood that the critical period of puberty causes the primitives also to produce some psychical technics. By this time the lads [1]) are supposed to be filled with evil and dangerous potentialities".

Ook bij de Mamaks is de besnijdenis een der „psychical technics" „to countreact the evil influences and to neutralise the evil energies at puberty".

Geboorte en jeugd.

De bidan assisteert bij de bevalling; voor hare assistentie geeft men haar een soekoe, gelijkstaande met 8 cent. Zoodra het kind ter wereld gekomen is krijgt het een naam. De ouders vragen de bidan hoe het heeten moet, en deze noemt een naam die haar op dat moment toevallig invalt: si Koelim, si Toenas, si Boekit. De ouders stemmen hiermede in, vertrouwen als ze hebben in de bidan en dat de door haar gekozen naam voor het kind goed en gelukkig zal blijken te zijn.

Het *toeroen mandi*, het baden van het kind in de rivier, geschiedt eveneens door de bidan. Een feestmaal heeft hierbij plaats in intiemen familiekring, waaraan de bidan deelneemt.

Ook het eerste haarknippen is een gebeurtenis van belang, waaraan een familiefeest verbonden is. Op 12-13 jarigen leeftijd heeft, zooals boven reeds is medegedeeld, de besnijdenis en de doorboring van de oorlellen plaats.

Deze handeling heeft geen godsdienstige beteekenis, niet de „priester", de Koemanten, komt er daarom bij te pas, doch de orang pandai. De beteekenis is een manbaar- en huwbaar-verklaring, zij geschiedt in de puberteitsjaren, huwen mag men niet voor dat die operatie is geschied.

[1]) Bij de Mamaks ook de meisjes.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Op lateren leeftijd worden de tanden gevijld en zwart gemaakt. Dit geschiedt na de besnijdenis en de lel-doorboring, meestal kort daarna, nog in de puberteits-periode. Deze periode vooral is gevaarlijk, dan vooral zijn de kwade hantoes er op uit den mensch te belagen. Het geloof zich te kunnen vermommen, zich onkenbaar te kunnen maken voor de op den loer liggende, kwaad in den zin hebbende geesten staat hierbij op den voorgrond.

Heeft de hantoe het op si Toenas of si Boekit begrepen en zint hij op kwaad, dan herkent de belager hen niet, daar si Toenas of si Boekit toch witte tanden hadden en geen zwarte, en laat hen met rust.

Hetzelfde denkbeeld, n. l. zich tegen de lagen der loerende hantoes te beveiligen, ligt ten grondslag aan de vrees zijn eigen naam te noemen.

Indien men si Toenas, zelfs op een terechtzitting, de geijkte vraag stelt: „hoe is Uw naam", dan ontwaart men een zekere onwilligheid bij si Toenas hieraan te voldoen. Ten slotte zal hij tot een ander het verzoek richten: „zeg jij het maar". Vrees dat de kwaadwillende hantoes de aanwezigheid van si Toenas — door hem zelven aan het licht gebracht — zouden gewaar worden, is de reden der onwilligheid.

Evenals dit bij de Javanen gebruikelijk is, neemt ook bij de Mamaks de vader na de geboorte van een kind den naam van het kind aan met voorvoeging van Pak, dus Pak Toenas, Pak Koelim, enz. Noch bij de Minangkabauers noch bij de Riouw-Maleiers is dit gebruik bekend.

Het Huwelijk.

In hoofdzaak overeenkomende, loopen de huwelijksgebruiken in de details nogal uiteen bij de Mamaks, die de Gangsal- en boven Tjenako-rivier bewonen en de overigen van de nederzettingen tusschen de Tjenako- en de Koeantan-rivieren.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Vrijage en Verloving (bertandang).

a. Bij de Gangsalmamaks. Gelegenheid om elkaar te ontmoeten en hun affecties te vestigen bestaat er voor jongelieden van verschillende sekse te over bij de feestelijkheden, den ladangarbeid en den rijstoogst.

Heeft een jonge man een meisje zijner keuze gevonden, en heeft hij het ernstig verlangen aanzoek bij haar te doen, dan roept hij de hulp in van een vrouwelijke kennis (meestal een familielid) om het meisje een ring, een kain of iets van dien aard te overhandigen.

De aanneming van het voorwerp is voor den jongeling een gunstig teeken, dat het meisje hem welgezind is en het aanzoek haar welgevallig zal zijn. Twee of drie dagen later komt de jongeling „merangkak", i.c. ten huize van het meisje den nacht doorbrengen.

Des namiddags begeeft hij zich daartoe naar de woning van de uitverkorene zijns harten met zijn *epoek* (sirihdoos) en zijn klamboe en deponeert deze zaken bij haar ouders, die, door hun dochter reeds tevoren ingelicht, de bedoeling volkomen begrijpen.

Des avonds komt hij terug en zet zich bij de ouders van het meisje neder. Hun zijn sirihdoos toeschuivende noodigt hij hen uit zich te bedienen. Het meisje wordt geroepen en tot haar dezelfde uitnoodiging gericht.

Geeft ze — de bedoeling begrijpende — hieraan gehoor, dan is dit een teeken van toestemming en bereidwilligheid. Men blijft onder gezelligen kout bij elkaar zitten totdat het tijd is zich te bedde te begeven. De jongeman hangt zijn klamboe op en legt zich ter ruste. Ook het meisje en de ouders verdwijnen achter de respectievelijke klamboes.

Geen van allen slaapt echter en na een half uur sluipt de jongeling stillekens naar de klamboe van het meisje.

Dit is het moment voor de spiedende ouders om uit hun klamboe te voorschijn te treden en met voorgewende verbolgenheid een „tanda", zijn kris, sikin of een

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

kleedingstuk van den onverlaat op te eischen. Dit overtuigingsstuk eenmaal in hun bezit, leggen de ouders zich ter ruste, de beide jongelieden verder de vrijheid latende te doen wat hun goeddunkt, waarvan de jongeling gebruik maakt den nacht verder onder de klamboe van het meisje door te brengen.

Den volgenden dag brengen de ouders het overtuigingsstuk naar de familie van den jongeling en geven kennis van het voorgevallene.

De zaak wordt besproken en weldra beklonken.

De jongelieden zijn dan met elkaar verloofd, van welke verloving kennis gegeven wordt aan den pengoeloe of den batin.

De verdere omgang tusschen de verloofden is zoo vrij als waren zij reeds man en vrouw.

De jongeman moet thans door arbeid den bruidschat trachten te verdienen, eertijds bestaande uit tien borden, een kris of een sikin, thans uit een som gelds bedragende voor een maagd *f* 12.—, voor een weduwe of gescheiden vrouw de helft; voor de weinig bezittende Mamaks een aanzienlijke en door hun notoire arbeidsschuwheid moeilijk te verwerven som. Immiddels wordt door de wederzijdsche ahliwaris, den pengoeloe en den pegawai nikah (een der toea-toea) onderling overleg gepleegd, wanneer het huwelijk zal worden voltrokken.

Ten dage der voltrekking komen bruid en bruidegom, familieleden, pengoeloe en verdere kampongdignitarissen ten huize der bruid.

De pegawai nikah zet zich in het midden der kamer met een pedang of sikin van een der aanwezige pengoeloes, mangkoes of moentis.

Dit wapen dient om er zeven malen mede op een der dakspanten te slaan, het manuaal der huwelijksvoltrekking zoowel bij de Mamaks van de Gangsal- en Tjenakoals van de Koeantanrivier. Daarmede wordt het huwelijk gewettigd. Het is de hamerslag van den Europeeschen Ambtenaar van den Burgelijken stand bij het uitspreken

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

der woorden: „en hiermede verklaar ik in naam der wet U beiden door den echt aan elkaar verbonden".

De huwelijksvoltrekker vraagt: „Wien behoort deze pedang en hoeveel is de waarde ervan?" waarop de eigenaar antwoordt: „van mij, de waarde is twintig gulden".

De pegawai nikah zegt dan: „Ko' patah ini pedang akoe anggak [1]) mengimpal pengoeloe, ko' soembing akoe anggak menitik", daarmede te kennen gevende, dat het huwelijk wettig en naar den vorm gesloten zal worden, en indien door de schuld van een der partijen het huwelijk ontbonden wordt hij of zij *f* 20.— verschuldigd zal zijn te betalen aan den pengoeloe.

De aanwezigen vallen in met een lang gerekt „sa-it", bij de Mamaks het teeken van instemming. De pegawai wendt zich daarop tot de aanwezigen met de volgende toespraak:

„Oh, Entjik-Entjik, Toean-Toean.

„Nan dilerek bendoel ditepi di lengkoeng bendoel di-
„tengah, ketjik tidak terhimbau nama, gedang tidak
„terhimbau gelar, jang disoengkoep atap nan tadjam,
„kalau loeka akoe anggak memampas, kalau mati ang-
„gak membangoen, dibela koe djoega jang membangoen
„membangoennja".

„Sa-it" roepen weer de bruiloftsgasten. Dan richt de pegawai tot bruid en bruidegom de vraag: „Kau me-
„ngapa datang disini?" Waarop het antwoord luidt van den bruidegom: „Akoe hendak berbini dengan si Tina'
„en van het meisje: „Akoe hendak berlaki dengan si
„Toenas".

„Ta'ada kamoe antara kedoea hendak menikah ini
„beranak gelang dan beranak tjintjin", met welke vraag de pegawai bedoelt te informeeren of er ook trouwbeloften gedaan zijn aan een ander.

---

[1]) *Anggak* of *anggan* = *ta'maoe*.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

„Goed", verklaart hij, indien ontkennend geantwoord wordt, „indien ge eerder trouwbeloften mocht hebben ge-„daan, geef Uw woord dan terug en betaal het dubbele „van het onderpand [1]). Zoo ge het thans nog verzwijgt, „zult ge naar de adat gestraft worden met *f* 20.— „boete [2]); de bruidschat [3]) zijt ge kwijt en Uw vrouw „zal naar haar waris terugkeeren".

Persisteeren bruid en bruidegom bij hun verklaring dat geen trouwbeloften eerder gedaan zijn, dan slaat de pegawei met de pedang zeven malen tegen een der dakspanten onder het uitspreken van de volgende telatak (de chotbah nikah der Mohammedanen), de „telatak takok takil" genaamd, waarbij de verzamelde menigte na elk couplet invalt met „sa-it".

Djati sikoembang djati
Daoen lirik talian naga.
Patah toemboeh hilang berganti
Akoe mendirikan adat poesaka.

„Sa-it"

Apit dinding berapit.
Akan mengapit siroendjoenja.
Kalau baik ambilkan kapit,
Apa kan bisa sebarang goenanja.

„Sa-it"

Sedang mengkoedoe lagi berpawal
Koenoen poela tjempedak moeda
Lagi pengoeloe lagi tergawal
Koenoen poela boedak moeda-moeda.

---

1) Lipat ganda.
2) De waarde van de pedang.
3) *f* 12.— of *f* 6.— naar gelang de vrouw maagd is dan wel weduwe of gescheiden vrouw.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

„Sa-it"

Hanjoet katja dari hoeloe,
Hanjoet goentang-goentang
Apa daja tinggang pengoeloe
Akoe menjerahkan boedak beroetang.

„Sa-it"

Tang si koentang-koentang
Kedidi pandak kaki
Akoe menjerahkan boedak beroetang
Apa teriba didalam hati.

„Sa-it"

Di tebe di loenda-loenda,
Akan pelemang saoeh bekal
Sepantoen manau doea sedjoendjoengan
Tidak tahoe oedjoeng dan pangkal.

„Sa-it"

Adi-adi, andai-andai.
Angkarang moedik perigi,
Tjerdik-tjerdik pandai-pandai
Emas di kandoeng, djangan pergi.

„Sa-it"

Kami tidak mengindang boeah,
Kami mengindang padi ampah,
Kami tidak memboeang boeah.
Kami memboeang sarau tjelaka.

„Sa-it — Sa-it".

b. Bij de Mamaks tusschen Koeantan- en Tjenakorivier.

Bij de vraag wie zijn levensgezellin zal zijn, volgt de jonge man geheel zijn eigen keuze, ook het meisje volgt hierbij de ingevingen haars harten. De ouders interveniëeren hierbij niet.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Zij hebben slechts in overeenstemming met de waris ter andere zijde in de details zeggenschap: de overreiking van de tanda, het kennisgeven aan den pengoeloe, de vaststelling van den huwelijksdag behoort tot hun bemoeienis.

De periode der vrijage en der verloving wordt met „bertandang" aangeduid.

Heeft een jonge man vues op een meisje en besluit hij aanzoek om haar hand te doen, zoo begeeft hij zich naar het huis harer ouders en gooit een handvol aarde op het dak. De bedoeling wordt door het meisje begrepen en zij daalt met haar sirihgerei de trap af. De jongeling doet haar daarop het voorstel met hem mede te gaan naar een leegstaande pondok op een verlaten ladang.

Is het meisje hem genegen en wil zij zijn aanzoek in gunstige overweging nemen, dan volgt zij hem. Zoo niet, dan gaat ze niet op het verlokkende voorstel in, en verzoekt ze hem maar een deur verder te gaan naar een ander huwbaar meisje. In het leegstaande ladanghuisje bieden de geliefden elkaar sirih aan, zingt men elkaar pantoens toe, fluistert elkaar woordekens der minne in en openbaart de jongeling haar de gevoelens van zijn hart. De afzonderingen in het ladanghuisje herhalen zich, men doet wat verliefde paren gebruikelijk zijn te doen, waarbij men vrij ver gaat, zonder dat echter de wetten der eerbaarheid worden overtreden.

De etiquette der Mamaks eischt dat in deze periode het meisje geen oneerbare handeling gedoogt; zij dient daarmede te verwijlen tot de publiieke verloving; dan is een vrij en ongebonden verkeer geoorloofd [1]).

Geruimen tijd duurt de vrijage in het leegstaande huisje voort, den geheelen langen dag, waartegen de

---

[1]) Zooals ook bij andere volken in den Archipel; zie Dr. G. A. WILKEN, *Plechtigheden en gebruiken bij verlovingen en huwelijken bij de volken van den Indischen Archipel*, Verspreide Geschriften I, 445 — 609.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ouders geen bedenking hebben. Tegen den avond behoort het meisje echter naar huis te gaan. Indien men in deze periode elkaar bij nadere kennismaking niet blijkt te bevallen, kan men van verderen omgang afzien. Er is nog geen tanda, geen onderpand gegeven, het buiten gevolg laten dezer vrijage wordt niet als verbreking van trouwbeloften beschouwd.

Het wederzijds tot een huwelijk willende laten komen, neemt het meisje (met goedvinden van den jongen man) zijn sirihdoos of een kleedingstuk mee naar huis en toont hare ouders de „tanda" van haar geliefde; deze begeven zich daarmede naar de familieleden van den jongeling en gezamelijk bepaalt men een dag voor het voeren der besprekingen over deze aangelegenheid.

Ten bepaalden dage komt de wederzijdsche familie bij elkaar. Het hoofd der familie van het meisje doet zijn sirihdoos rondgaan en richt onder het toonen van de tanda, *barang bibitan* genaamd, tot de verzamelden aldus het woord:

„Sirih sakapoer kata sepatah, sirih boedjang dengan
„gadis, terambil tanda terganggam tanda, terbibit boe-
„ah bertampcek, terdjindjing boenga setangkai, tanda
„teriba kekoerangan, meningkat tangga kandangan.
„Kalau sah lembaga berdiri kalau batal lembaga berdiri
„sebab baris dek pengoeloe dipakai oleh nan sekata".

Hierop antwoordt het hoofd der familie van den jongeling:

„Kalau sah tidak berlawan, kalau berdosa mintak di-
„boenoeh, kalau berhoetang mintak didjoeal, kalau ber-
„gawalan boedjang dengan gadis, mintak dinikahkan,
„sebab boedjang dengan gadis kata semenda".

„Ada mas kita semendakan, ta'ada mas kita semen
„dakan", waarop hij zijn kris geeft als tanda dat men terzake tot overeenstemming gekomen is.

De samenkomst wordt besloten met een gezamelijk maal. De jongelieden zijn hiermede openlijk met elkaar verloofd en de jongeling neemt zijn intrek in de woning der ouders van het meisje.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Het is hun thans geoorloofd zich geheel te gedragen als waren zij reeds man en vrouw. Na 3 of 4 maanden, niet langer dan 6 of 7 maanden (hangt samen met den tijd van den rijstoogst) komen de wederzijdsche familieleden overeen, op welken dag het „bergawai" (= kendoeri nikah) zal plaats vinden. Gezamelijk gaat men naar den pengoeloe, het hoofd der familie van den jongeling, medenemende de *antaran*, n.l. twee blokken *belatjoe* (ongebleekt katoen), een paar *gelang perak bentoek* (zilveren armbanden in den vorm van een bamboe met geledingen welke gelang *boekoe bamban* geheeten worden) en een rijksdaalder.

Bij de huwelijksvoltrekking zal de pengoeloe deze zaken aan het hoofd van de familie van het meisje ter hand stellen, teneinde ze aan de jonge bruid te geven.

De *kepala waris* van het meisje neemt drie lansen mede om tot bewijs te strekken dat de zaken reeds in het stadium der huwelijksaangifte bij den pengoeloe verkeeren, welke lansen na de huwelijksvoltrekking aan den rechthebbende teruggegeven worden.

De wederzijdsche familiehoofden worden *si pengantar* (aan den kant van den jongeling) en *si penerima* (aan den kant van het meisje) genaamd, wijl zij voor en namens bruid en bruidegom de bruidschat geven en ontvangen.

Ten huize van den pengoeloe gezeten, schuift men hem het sirihgerei toe onder uitnoodiging zich van een pruimpje te bedienen. De pengoeloe informeert naar het doel van hun komst, waarop ten antwoord gegeven wordt:

„Sirih sekapoer, kata sepatah [1]). Mintak soedahi „gawai si Toenas dan si Tina, kalah mintak dibajar,

[1]) Geijkte uitdrukking om een bespreking in te leiden. Geen bespreking over belangrijke aangelegenheden vindt plaats zonder het gebruikelijke pruimpje. Ook elders is dit gebruik, waarom men de sirihpruim de „kepala adat" noemt.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

„menang mintak diterima. Gadis mintak berikan ber-
„adat, boedjang mintak beri bertimbang adat. Soem-
„bang mintak disipat, menjoembang mintak di boeang.
„Kerajat mintak disoedahi, sangketa mintak di
„kemasi", waarmede men den pengoeloe de *antaran* en de lansen ter hand stelt.

Huwelijk en huwelijksvoltrekking (Bergawai).

De huwelijksvoltrekking wordt „bergawai" genoemd. Evenals bij ons in het Burgerlijk Wetboek verplichtingen en rechten aan den echtelijken staat zijn verbonden, bestaan zij, niet gecodificeerd doch in ongeschreven adatregels neergelegd, voor de gehuwde Mamaks. Bij niet nakoming der verplichtingen kan de beleedigde partij zich beklagen, ernstige of herhaalde overtreding kan grond opleveren voor ontbinding van het huwelijk: „tepoek poenggoeng, berdjalan sadja".

Voor den man zijn de verplichtingen (oetang laki kepada bini): ditjarikan laoek, ditjarikan asem garem, diboeatkan roemah, diboeatkan hoema (i. e. hij heeft voor levensonderhoud te zorgen, voor een huis ter bewoning en een ladang ter bewerking).

De verplichtingen der vrouw (oetang bini kepada laki) ditanakkan, digoeleikan, disandoek-sadjikan, tikar dikambangkan, kelamboe digajoetkan (te koken, zijn tikar spreiden en de klamboe op te hangen, in het kort dus voor de huishouding te zorgen).

Schoonzoon en schoondochter hebben ook verplichtingen jegens de schoonouders, neergelegd in den regel: radjab dipantjang diikoet, djoendjang berhela dihela ditoeroet [1])".

---

[1]) Radjab = ladang. Radjab dipantjang = de ladangs worden afgebakend. Djoendjang berhela = elke ladang heeft een bepaalde maat. De ladangs worden dus afgebakend naar de vastgestelde maat. Men heeft dus recht op hetgeen de adat toekent.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Ten teeken dat er een bruiloft plaats heeft, hangt men aan een der stijlen van het huis de „paoe-paoe", een kris, waaraan een lapje wit goed.

Op de bruiloft worden over en weer toespraken gehouden, waarop de Mamaks zeer verzot zijn en die bijzonder in hun smaak vallen.

Nadat door den pengoeloe zeven malen met het getrokken zwaard op den *kasau djantan* geslagen is (zie boven) en hij de *telatak takok takil* uitgesproken heeft, richt hij zich in dezer voege tot den bruidegom, ten einde hem zijn verplichtingen voor te houden:

„Radjab berpantjong toeroet, djoendjang berhela „ikoet, roemah broeroek tinggalkan dipoehoen, roemah „sorongan kehoedjoeng, anak beri berpapak, kemanakan „beri bermamak, kalau disoeroeh pergi dihimbau da-„tang, ladang hoemakan, tekalak loekahkan, kain ba-„djoei anak orang djangan bertjatjak berkelahi. Kalau „tidak tertekalak terloekahkan, tidak terladang terhoe-„makan, tidak terkain terbadjoei, dihimbau si Oepik si „Boedjang nan datang, dihimbau si Boedjang si Oepik „nan tiba; disoeroeh kehoedjoeng inja kepoehoen, di-„soeroeh kepoehoen inja kehoedjoeng, bertandang ber-„oela-oela, bermalam dioedjoeng djoengka, beramboet „litjin bergigi hitam, berdetar gedang berpantjong „leret; kalau kamoe berboeat begitoe kamoe ditolak „orang".

Der bruid worden dan hare verplichtingen voorgehouden:

„Tanak goeleikan sandoek sadjikan laki kamoe, min-„tak pinta orang jang berkajoeh ilir bergalah moedik „beri, disoeroeh pergi dihimbau datang, kalau tidak ter-„tanakkan tidak tergoeleikan, tidak tersandoek sadji-„kan, bentang tikar kirap-kirapkan, sendok nasi dorong „dorongkan, air tidak hening tidak sedjoek, disoeroeh „kepoehoen inja kehoedjoeng, disoeroeh kehoedjoeng „inja kepoehoen, dihimbau si Oepik si Boejoeng nan „tiba, dihimbau si Boejoeng si Oepik nan datang, tilik

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

„soedoet, djeling tampala kamoe salah, tepoek poeng-
„goeng berdjalan sadja".

Daarmede is het officieele gedeelte der huwelijks-voltrekking afgeloopen en gaat men over tot het bruiloftsmaal.

Echtscheiding.

Behalve op grond van de niet nakoming der echtelijke verplichtingen op klachte van een der echtelieden kan men ook met onderling goedvinden ontbinding des huwelijks verzoeken op grond van incompatibilité d'humeur. Gezamenlijk wendt men zich tot den pengoeloe.

Tuschen echtelieden en pengoeloe ontspint zich dan het volgende gesprek:

Echtelieden: „Sirih sekapoer, mintak dimakan [1]),
„kata sepatah mintak didengar".

Pengoeloe: „Katakanlah maksoedmoe".

Echtelieden: „Antara kami laki bini tidak habis
„menghabiskan, tidak boeroek memboeroekkan, habis
„oemoer doenia tinggal, habis kasih bertjerai diam".

Pengoeloe: „Mengapa sampai begitoe? Apa
„boeroek tidakan baik lagi, karoeh tidakan djernih,
„koesoet tidakan selesai lagi, hendaklah berdjalan se-
„rantjang berbalik tidoer sekelap mimikan?"

Antwoorden de echtelieden dat zij bij hun verzoek om echtscheiding persisteeren, en blijkt verzoening niet mogelijk te zijn, dan vervolgt de pengoeloe:

„Baiklah, moelai dari hari nan sehari ini kamoe ber-
„tjeraikan dengan permintaan kamoe.

„Randa poelanglah ka randa, boedjang poelanglah
„keboedjangnja, keoeloe kamoe tidak berlarangan, ke-
„ilir kamoe tidak bergalangan, sirih poelanglah kega-
„gangnja, pinang poelanglah ketampoeknja, sematjam
„andjing lepas dikoengkoeng, sebagai randa seorang".

De beteekenis van deze woorden is:

[1]) Alweer de sirih als kepala adat bij belangrijke besprekingen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Vanaf heden zult ge gescheiden zijn op Uw eigen verzoek. Ge keert tot Uw ongehuwden staat terug en ge kunt beiden Uw eigen weg gaan.

De Mamaks houden van stoute beeldspraak in hun speeches.

Het sirihblad keert naar zijn steel terug, de pinangvrucht naar haar tros. Sirih en pinang maken onafscheidelijke ingredienten uit van den sirihpruim, de beeldspraak beduidt dus een scheiding van twee innig tot elkaar behoorende zaken. Met *kehoeloe kamoe tidak berlarangan keilir kamoe tidak bergalangan* zegt hij dat men nu zijn eigen weg kan gaan; naar bovenstrooms zoowel als naar benedenstrooms.

Waar een gescheiden vrouw een deel van het respect der kamponggenooten verliest, de pengoeloes althans uit een zedelijkheidsoogpunt er in het geheel niet op gesteld zijn ongehuwde vrouwen in hun kampong te hebben, acht de pengoeloe het noodig haar voor te houden, dat een losloopende hond wordt aangeblaft, een gescheiden vrouw op zich zelf staat en den steun van haar man derft.

Tout comme chez nous. De pengoeloerechter tracht partijen te verzoenen en hen van de scheiding te doen afzien, evenals bij ons.

De Idah.

Men onderscheidt de *idah tjerai hidoep* (poetoes oerat) en de *idah tjerai mati* (anggon-anggon).

De *idah tjerai hidoep* duurt ongeveer honderd dagen (drie menstruatieperioden plus tien dagen), binnen welken termijn partijen, tot inkeer gekomen, weer tot elkaar kunnen terugkeeren en het huwelijk op den ouden voet kunnen voortzetten. Ook wanneer de idah-periode onbenut verloopt, is het mogelijk tot elkaar weder te keeren en het huwelijk te hernieuwen. De man is dan echter verplicht den bruidsschat opnieuw te voldoen en het huwelijk te doen sluiten met alle formaliteiten als

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ware het een eerste huwelijk. Een *tjina boeta* is hierbij niet noodig.

Onze moderne Westersche opvattingen inzake het hertrouwen van gescheiden echtelieden neergelegd in Staatsblad 1923 No. 31 zijn bij de Mamaks dus geen onbekende zaak.

Het is voor gescheiden echtelieden verboden elkaar te spreken of elkaar alleen te ontmoeten. De waris van de vrouw zullen niet nalaten om, indien zulks gebeurt, het aan den batin te rapporteeren. Tegen betaling van den bruidsschat dient het huwelijk dan hernieuwd te worden (zoolang men niet met een ander hertrouwd is).

Heeft een der echtelieden grond opgeleverd tot echtscheiding door overspel b.v., dan is de beleedigde partij gerechtigd zich tot den batin te wenden met een eisch tot ontbinding des huwelijks. Men brengt — als gebruikelijk — de tempat sirih mede.

De batin roept de andere partij en de waris van beide partijen op en onderwerpt de zaak aan een gezamelijke bespreking. Is men het er over eens, dat grond tot echtscheiding aanwezig is, dan neemt de batin een sirihpruim tot zich en doet de tempat sirih, door de beleedigde partij medegebracht, rondgaan. Onder de gebruikelijke telatak spreekt hij de echtscheiding (poetoes oerat) uit, waarmede de idah-periode voor de vrouw ingaat, tenzij partijen in zoo hevige mate met wrok jegens elkaar bezield zijn, dat zij geen idah verlangen, in welk geval de batin dit verklaart en de vrouw gerechtigd is dadelijk een nieuw huwelijk aan te gaan.

Idah tjerai mati (anggon-anggon).

Bij ontbinding des huwelijks door den dood is het de weduwe niet geoorloofd te hertrouwen zoolang de grafheuvel op het graf van haar overleden man niet voltooid is. Deze idah kan twee tot drie maanden duren of zooveel korter als de vrouw in staat is de daaraan

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

verbonden uitgaven te bekostigen. Immers moet zij een geit of eenige kippen doen slachten en een behoorlijk quantum rijst hebben voor het maal met de gezamelijke waris van haarzelve en haar overleden echtgenoot.

Zoodra zij daartoe in staat is, geeft zij kennis aan den batin van haar voornemen den grafheuvel te voltooien.

Aan de gezamenlijke waris wordt hiervan kond gedaan en de dag bepaald, waarop de plechtigheid zal plaats vinden.

Ten bepaalden dage wordt met vereende krachten de grafheuvel, bestaande uit drie lagen (tingkats) opgetrokken. Een geit of een kip wordt geslacht; de bovenste tingkat wordt met het bloed van het geslachte dier besprenkeld, waarna men huiswaarts keert. De batin deelt onder het opzeggen van de toepasselijke telatak aan de verzamelden mede, dat de weduwe aan hare verplichtingen ten aanzien van haar overleden man voldaan heeft en daarmede hare idah-periode (anggonanggon) ten einde is.

De weduwe of het hoofd harer familie reikt den batin de vereischte „tanda" over, bestaande uit een mat, een bord, een kom en een laboeh (vrucht), na ontvangst waarvan de batin verklaart, dat de tanda door hem ontvangen is en het der vrouw dus geoorloofd is een tweede huwelijk aan te gaan.

Aan deze idah tjerai mati kan de vrouw zich niet onttrekken.

Bij huiselijke twisten en oneenigheden, welke niet tusschen de echtgenooten zelf worden bijgelegd, wendt de beleedigde of zich verongelijkt gevoelende zich tot haar of zijn Kepala waris (hoofd der familie).

Deze pleegt overleg met den Kepala waris der andere zijde. Gezamenlijk nemen zij kennis van de zaak zonder inmenging van den pengoeloe. Naar gelang van den ernst van de zaak zullen zij trachten partijen te verzoenen, of den beleediger een boete opleggen, waartoe.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zij de bevoegdheid hebben. Bij herhaling wordt de boete verhoogd.

Een interessante zaak, waarbij de adat-Mamak inzake huwelijks- en familierecht naar voren kwam, heeft voor de Mohakamah Besar — de inheemsche rechtbank — te Rengat gediend.

Si Ain had zijn vrouw Mahat gedood, met zijn kris doorstoken op hun ladang. De drijfveer tot dit misdrijf was het volgende. Mahat had de harta pentjarian, de opbrengst van hun gezamelijken arbeid, naar haar ouders gebracht, hetgeen Ain niet naar behooren vond, wijl de pentjarian in hun echtelijke woning diende te blijven.

De oneenigheid liep zoo hoog, dat Ain zich niet ontzag, Mahat met eenige klappen te corrigeeren.

Mahat beklaagde zich deswege bij het hoofd harer familie Si Dombak. Deze legde Ain een boete op van „ajam seëkor beras segantang", toen het ten tweeden male gebeurde met „ajam seëkor beras doea gantang", en ten derden male met „sepoeloeh pinggan kerang" (tien aarden borden).

Ain voelde zich niet alleen der schande ten prooi maar ook hoogst onrechtvaardig behandeld. Wanneer hem de boete naar de adat was opgelegd, door den kepala waris zijner vrouw en dien van hemzelven (deze om voor zijn belangen op te komen), zou hij met de boeten genoegen hebben genomen en de opgelegde straf als rechtvaardig hebben beschouwd. Thans had de kepala waris zijner vrouw alleen hem beboet, niet in overleg met zijn familiehoofd; zijn belangen waren dus niet behoorlijk behartigd. De helft van de pentjarian, die zijn eigendom was, had zijn vrouw verdonkeremaand, zij was oorzaak dat een onrechtvaardige straf over hem uitgesproken was; de hem opgelegde boeten had hij in te verdienen, hetgeen hem, in verband met de bekende arbeidsschuwheid der Mamaks vooral, in een toestand van bovenmatige geprikkeldheid bracht.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Met Mahat op hun ladang zijnde overlaadde hij haar met verwijten en klappen.

Mahat liep weg om zich wederom te beklagen. Nieuwe schande, nieuwe straf en nog meer arbeid hing hem boven het hoofd.

Hij haalde Mahat in en doorstak haar met zijn kris. Si Dombak, kepala waris der doorstoken vrouw, achtte zich daarop gerechtigd Ain aan zijn speer te rijgen. Hij werd deswege en overzulks tot vrijheidsstraf veroordeeld, waarover hij stom verbaasd was, daar hij toch niet anders gedaan had dan waartoe hij naar de adat het recht had: de uitoefening van bloedwraak.

De ontwikkeling van het strafrecht bij de Mamaks verkeert dus nog in het stadium van het privaatrechtelijk karakter der straf en heeft nog geen plaats gemaakt vóór het publiekrechtelijke strafbegrip; op aanrandingen jegens leden der familie wordt gereageerd door het nemen van wraak door de familie of een harer leden. De reactie tegen misdaad is niet de oplegging van straf door de overheid, maar de uitoefening van wraakrecht door de familie. In het algemeen is elke misdaad zoenbaar bij de Mamaks, ook moord en doodslag, doch bij betrapping op heeterdaad is toepassing van het wraakrecht geoorloofd.

Duidelijk springt bij de Mamaks dus nog de „tribal constitution" hunner maatschappij in het oog.

Eenige met huwelijk in verband staande regelen.

Het huwelijk heeft plaats met bruidschat; matrimonium sine manu komt niet voor. Evenwel, indien de djoedjoer niet dadelijk betaald kan worden of wanneer de bruidsschat niet toereikend is en de jongeman de ƒ 12.— of ƒ 6.— al naar gelang hij een maagd of een weduwe of gescheiden vrouw huwt, niet volledig bezit, mag hij het restant voorloopig schuldig blijven; de kepala waris stelt zich aansprakelijk dat later betaald

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

wordt. „Ada mas kita semendakan ta'ada mas kita semendakan" heet het.

De Mamaks zijn eleutherogaam; zij huwen zoowel in als buiten hun soekoe.

Bij een huwelijk van een meisje met een man van een andere soekoe treedt zijn *indoek samang* als kepala waris op.

Bij de Mamaks aan de Gangsal zijn huwelijken met Chineezen geoorloofd, bij de overige Mamaks wordt dit niet toegestaan [1]).

Bij alle Mamaks bestaat een absoluut verbod van huwelijken met Mohammedanen. Een meisje dat haar keuze op een Mohammedaan zou vestigen en met hem een huwelijk zou willen aangaan, zou zonder mededoogen uit hare kampong verstooten worden.

De afkeerigheid van Mohammedanen, liever van den Mohammedaanschen godsdienst, want tegen de personen zelf heeft men niets, is zeer geprononceerd.

De Djohoreesche radjatelg, door Toe' Patih gehaald om het bestuur over Indragiri te aanvaarden, is eerst als bestuurder erkend na de heilig bezworen „Soempah sakti" [2]), waarbij dien Djohoreeschen radjatelg de waardigheid van radja over Indragiri verleend werd onder uitdrukkelijke voorwaarde dat hij de bestaande adat der Mamaks zou eerbiedigen.

1) Bij tal van Mamaks is een geprononceerd Mongoolsch type niet te ontkennen. Kan het zijn dat vermenging met Chineezen reeds eeuwen geleden heeft plaats gehad? De oude Chineesche berichten gewagen reeds van Indragiri. En is daarom het huwelijksverbod met Chineezen niet absoluut zooals met Mohammedanen?

2) Ook in de naburige Kampar Kirilanden is deze *soempah sakti* bekend (zie het rapport O'Brien). Deze *soempah sakti* zou daar op een steen beschreven zijn op een bijeenkomst van Radja en Adathoofden aan de Moeara Bio. Die steen zou naar Goenoeng Sahilan gebracht zijn en „ditjampakkan di Loeboek Alai". Dit werpen van den steen in de Loeboek Alai te Goenoeng Sahilan zou geschied zijn opdat de steen steeds zou blijven op de plaats van vestiging van Datoe' Besar, het eerste adathoofd der Kampar Kiri.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Niet-rechtstreeksche pogingen zijn echter niet nagelaten, evenwel met weinig succes. Slechts een enkele, waaronder het Hoofd Toe' Patih, heeft den Islam omhelsd, waarmede hij een groot deel van zijn gezag en aanzien heeft moeten inboeten, de meeste Mamaks hem niet meer als hoofd erkennen en hem de gehoorzaamheid hebben opgezegd.

De Mamaks zijn monogaam, bi-of polygamie wordt streng gestraft; zij wordt als zulk een ernstig delict beschouwd, dat de pengoeloe geen bevoegdheid heeft er kennis van te nemen, doch de zaak tot de jurisdictie behoort van Toe' Patih [1]).

Evenals bij de meeste volken in den Indischen Archipel bestaat bij de Mamaks het *huwelijksverbod op grond van bloedverwantschap.* Niet alleen tusschen broers en zusters, maar ook tusschen broerskinderen (kinderen van twee broers) of zusterskinderen (kinderen van twee zusters) wordt het huwelijk als incestueus *(soembang)* beschouwd.

Geoorloofd en veel voorkomend zijn de huwelijken tusschen kinderen van broer en zuster (anak mamak).

Onderstaande teekeningen geven dit duidelijker aan:

Ongeoorloofd: (soembang).

---

1) Op een merkwaardig feit meen ik hier de aandacht te mogen vestigen. In de IV Koto di Goenoeng in Koeantan te midden van een bevolking met matriarchale instellingen, overwegend Minangkabausche adat en Mohammedaansch huwelijks- en erfrecht bestaat monogamie, een absoluut verbod van huwen met meer dan een vrouw. De verlovings- en huwelijksgebruiken komen overeen met die der Mamaks boven beschreven.

De straf op polygamie gesteld is „saëkor djawi pendjadjar, sabidang hoetan peladangan en orang saorang jang akan mengerdjakan tanah hoetan itoe". Deze boeten dienen om de vrouw met wie het tweede huwelijk aangegaan is (welk huwelijk ontbonden wordt) tot levensonderhoud (nafkah) te strekken en haar voor kommer te vrijwaren.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

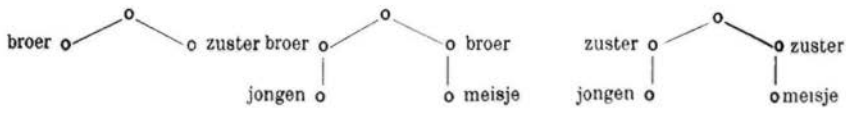

Geoorloofd:

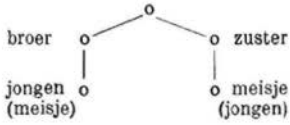

Ook het huwelijk tusschen kinderen en aangenomen kinderen en van aangenomen broers en zusters is verboden, zoowel als dat tusschen de kinderen van dezen. Het aannemen van iemand als broer of zuster is nog al frequent; de introductie in de familie geschiedt door kennisgeving aan den pengoeloe en een gezamenlijk maal met de toepasselijke telataks.

Men noemt de hierdoor ontstane familierelatie *sanak gita.*

Het huwelijksverbod tusschen zusterskinderen is een uitvloeisel van het matriarchaat; het verbod van trouwen van broerskinderen is gegrond op de patriarchale instellingen.

De matriarchale instellingen, die verondersteld worden door velen de oorspronkelijke vorm van het familieleven te zijn geweest, erkennen de natuurlijke betrekking tusschen moeder en kind; onder het patriarchaat, toen dit het matriarchaat verdrong, ontwikkelde zich de afstamming in de mannelijke lijn en werd het huwelijksverbod tusschen zusterskinderen prijsgegeven voor dat tusschen broerskinderen [1]).

---

1) DR. G. A. WILKEN, *Plechtigheden en gebruiken bij verlovingen en huwelijken bij de volken van den Indischen Archipel.* Anders bij andere schrijvers b.v. GOLDENWEISER. *Early Civilisation.*

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Waar bij de Mamak het verbod bestaat zoowel van zusters- als van broerskinderen, blijkt hieruit dat zij zich in het stadium bevinden van den overgang van matriarchaat naar patriarchaat.

Dit blijkt ook uit de omstandigheid dat de „adat kemanakan" alleen toepassing vindt bij de ambtsbekleeding in den stand der pengoeloes en batins. Bij overlijden of defungeeren gaat de pengoeloewaardigheid over op den neef (zusterskind), niet op den zoon. Bij den gewonen man gaat een waardigheid over op den zoon. Het erfrecht geschiedt overigens langs de neerdalende lijn.

Schaking (in werkelijkheid of voorgewend) komt bij de Mamaks niet voor. De trouwlustige jongelieden zijn geheel vrij in hun keuze, de ouders vermogen daarop geen invloed uit te oefenen. Is men het met elkaar eens, dan is geen ouderlijke macht in staat het huwelijk te stuiten.

Schaking om zich aan de patria potestas te onttrekken is daarom geheel onnoodig.

De interventie der ouders bepaalt zich slechts tot de formaliteiten en uiterlijkheden der huwelijksvoltrekking.

Een huwelijksadvertentie in het oerwoud.

Een aankondiging dat een vrouw na wederzijdsche kennismaking (discretie verzekerd en verzocht) gaarne een huwelijk sluiten wil, is ook bij de Mamaks geen onbekende zaak, niet echter middels een veelgelezen dagblad, doch door een in het oog vallenden „huwelijksboom" *(kajoe lalauwan)*. Bij een primitieve bank, die tot rustplaats der mannen strekt, ontdoet zij een boom van den schors waardoor de blanke stam sterk in het oog moet vallen.

Aan de takken hangt zij wat ingredienten voor het schamele maal van den Mamak; aan den voet legt ze wat kookgerei en brandhout, waarmede zij den rustenden mannen adverteert, dat in de naaste kampong zich

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

een trouwlustige jonge (of oudere) maagd bevindt, wier hart nog vrij is en om wier hand aanzoek kan worden gedaan.

Gebruiken bij het overlijden. De begrafenis.

Bij de Mamaks zijn de opvattingen omtrent den eerbied dien men een doode moet betoonen geheel afwijkend van de onze. De plechtige ernst, die wij bij een begrafenis betrachten, is bij hen onbekend. Wanneer men tijdens een begrafenis in een Mamakkampong komt, waant men zich te midden van een heftig gevecht tusschen de kamponggenooten. Heeft de hocuspocus van den doekoen middels een kom sirihwater, waarin hij het schijnsel van een kaars (van bijenwas) heeft doen vallen en waarin hij de kruiden meent te kunnen onderkennen, die tot genezing der ziekte noodig zijn, geen succes gehad en overlijdt de zieke, dan wordt onder gehuil en geweeklaag alles in huis stukgeslagen. Borden, potten en kommen worden aan gruizelementen gegooid, het vischtuig, het jachtgereedschap stuk gescheurd en in stukken gebroken, de padi en de rijst wordt het huis uitgegooid, de aanplantingen, pisang en klapperboomen omgekapt, al het op het erf staand gewas wordt vernield [1]). Men doet voorkomen alsof men waanzinnig is van verdriet; door den in het huis nog rondwarenden geest van den doode wordt deze droefenis natuurlijk met welgevallen opgemerkt; hij zal zich gunstig gestemd gevoelen jegens zijn nabestaanden en mocht hij later terugkomen, dan zal hij op hen, ook al hebben deze hem in het aardsche leven nog zooveel kwaad gedaan, geen wraak nemen.

---

1) Ook bij de Papoea's aan de Noordkust van Nieuw Guinea komt dit gebruik voor, zooals ik mij herinner uit mijn diensttijd aldaar. Volgens WILKEN in *Het Animisme bij de Volken van den Indischen Archipel* ook op de Zuidwester-eilanden, bij de bewoners van het eiland Enggano en bij de Alfoeren van de Minahassa. Bij deze laatsten plukt men eenige groenten en hakt men een of meer nuttige vruchtboomen om.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Een der nabestaanden begeeft zich dan op weg om de familie in andere kampongs van het overlijden kennis te geven.

De familieleden komen in het sterfhuis bijeen, medebrengende rijst en kip om het doodenmaal te houden, waarbij men de *telatak palis tawar* opzegt. De doode blijft zoolang boven de aarde.

Bij dit doodenmaal doet men alsof men alles wat men in dit aardsche leven pleegt te doen nog voor het laatst gezamenlijk met den doode wil verrichten, alle lief en leed van dit ondermaansche de revue wil laten passeeren; men eet en drinkt gezamenlijk met den doode, wien men een hap rijst en kip in den mond steekt; na een droef geweeklaag slaat men over tot luidruchtige vroolijkheid. Sommige aanwezigen doen alsof men visch vangt of op een hert jaagt, andere alsof men een sampan voortroeit, nog andere cohabiteeren in schijn, men scheldt elkaar uit en vecht en worstelt met elkaar.

Dit duurt eenigen tijd voort totdat men den aanwezigen mondkost verorberd heeft, waarop het lijk gebaad, in een lap ongebleekt katoen gewikkeld en grafwaarts gedragen wordt. Voordat het lijk in den grafkuil neergelaten wordt, legt men het op den rand.

De familieleden barsten in hevig gehuil los, zij springen in en uit het graf, men rukt zich de kleeren van het lijf, loopt elkaar na, vecht en slaat als bezeten om zich heen (berhantoe-hantoean), vrouwen poedelnaakt met loshangende haren, mannen met rollende oogen en schuimbedekten mond: in het kort, men is waanzinnig van verdriet.

Nadat men de doa telakin heeft uitgesproken, wordt het lijk daarop in den grafkuil gelegd, deze dichtgemaakt, er een bord met wat eten opgelegd, en van atap en vier stokken een dak erop gebouwd. Daarop gaat men naar het sterfhuis, waar men de sirihdoos laat rondgaan en den kepala waris de sirihpruim aanbiedt met het verzoek: „salah ketjil dimaafkan, salah besar di-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ampoenkan", waarin hij bewilligt. Dagelijks tot den vijftienden dag brengt een der waris verschen mondkost op het graf. Op den vijftienden dag wordt een gezamenlijk maal genuttigd, dat zes dagen later herhaald wordt, waarop de veraf wonende waris naar hun kampongs terugkeeren.

Voor de luidruchtige begrafenisgebruiken en wat daaraan annex is meen ik de volgende verklaring te moeten geven. Men stelt het leven hiernamaals voor als een voortzetting van dat op aarde. De zielen der afgestorvenen hebben in het zielenland dezelfde behoeften als de levenden op aarde, zij verrichten dezelfde bezigheden, zij hebben voeding noodig, zij moeten hun ladang hebben om te bewerken, hun vruchtboomen, hun jachtgereedschap en vischtuig om aan gene zijde van het graf te kunnen leven als hier. Ook als de ziel nog op aarde vertoeft, nog niet naar het zielenland verhuisd is. Daarom doet men, zoolang het lijk nog boven de aarde is, met den doode gezamenlijk alles wat men in dit leven pleegt te doen. Uit de beide hoofddogmen van het animisme dat alles bezield is en dat de zielen vrij zijn in hare bewegingen, het stoffelijk omhulsel verlaten kunnen, volgt dat men de ziel van de voorwerpen, welke de afgestorvene noodig heeft in het hiernamaals, kan losmaken door vernieling of beschadiging (pars pro toto) om mede te verhuizen naar zielenland.

De ziel van het stukgemaakte jachtgereedschap, van de gebroken borden, de vernielde aanplantingen, gaat met die van den afgestorvene mede.

Bij aankomst in het zielenland vindt hij dus alles wat hij noodig heeft.

De ladangbouw.

Sawahs heeft de Mamak niet, de rijstbouw wordt op ladangs gedreven, waarvoor jaarlijks vrij groote complexen bosch- of beloekargrond worden gekapt. Waar in verband met de schaarsche bevolking het ontgonnen

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

terrein nog vrijwel onbegrensd is, levert dit geen groot bezwaar. Op den vruchtbaren bodem is de groei zoo weelderig, dat in betrekkelijk korten tijd de gronden weer met bosch begroeid zijn.

Aangenomen wordt, dat men na vijf tot zeven jaren, afhankelijk van de gesteldheid van den bodem, weer op dezelfde plaats planten kan, de gronden weer met bosch begroeid en voldoende humusrijk zijn voor den ladangbouw.

Wanneer men zich een stuk grond gekozen heeft om er een ladang op aan te leggen, plaatst men twee stokken, waartusschen een rotankoord, waaraan men takken (kait) hangt, of wel een aantal stokken aan het boveneinde gespleten, waartusschen men dwarsstokjes geklemd heeft en geeft kennis aan den batin (pengoeloe). Dit ontginningsteeken, elders (b.v. in Sumatra's Oostkust) *toto* genoemd, heet bij de Mamaks *terawas*. Het geeft prioriteitsrecht tot de ontginning van een stuk grond; geen ander zal deze rechten schenden. Veel berust bij de Mamaks op „gentleman's agreement".

Ofschoon de *terawas* diep in het bosch geplaatst, gemakkelijk te verplaatsen of op te ruimen zijn, worden zij geëerbiedigden, zal niemand anders zulk een „geteekend" stuk grond ontginnen.

Geschillen over eerste ontginningsrechten hebben nooit plaats. Dit primitieve volkje, dat in de kampong nog met de *tjawat bilat* [1]) (schaamlap) van geklopte boomschors *(kajoe terap* of *kajoe poedoek)* loopt en zich bij feestelijke gelegenheden of wanneer het naar de Maleische kampongs en hoofdplaatsen afzakt, slechts met kleeren tooit, arbeidsschuw, onwetend en onzindelijk is, heeft vele goede eigenschappen. Het is waarheidlievend: een gegeven woord wordt nagekomen, een aangenomen opdracht volbracht.

Van niet opvolgen van gegeven bevelen heeft het bestuur bij hen dan ook geen last. Is b.v. overeengekomen

---

[1]) Van den vrouw *tjawat*, van den man *tjawat bilat* geheeten.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

dat een weg in heerendienst zal worden aangelegd of verbeterd, dan kan men er zeker van zijn, dat het ook gebeurt. Men zal bij de besprekingen bezwaren opperen, en met gepaste vrijmoedigheid tegenargumenten aanvoeren: eenmaal de opdracht aanvaard, wordt zij stipt uitgevoerd. Opmerkelijk is ook de eerbiediging van eens anders recht of goed; vergrijping aan eens anders eigendom vindt niet plaats, diefstal komt niet voor. Over het wegnemen van eens anders *terawas* zijn bij mijn weten nooit klachten voorgebracht. Ook wanneer men in het bosch een sialangboom met bijennesten aantreft, wordt daarop een teeken aangebracht *(ambang benawa)* en den batin hiervan kennis gegeven. Geen ander zal dit teeken schenden en zich onrechtmatig honig en was uit den gemerkten boom toeeigenen. Gentlemen's agreement [1])!

Over de *terawas* moge nog het volgende worden opgemerkt.

De kaits hangen met een haak aan het rotankoord. De punten dezer haken wijzen aan in welke richting men de ladang denkt aan te leggen; het aantal kaits geeft aan hoeveel tientallen depah (lengtemaat van linkerschouder tot de toppen der vingers van de rechterhand) men wil bewerken.

Hangen de kaits in tweeerlei richting, dan is de bedoeling de ladang in beide richtingen aan te leggen, zooveel tientallen depah als er kaits hangen in iedere richting.

Staken met gespleten boveneinden en dwarsstokjes zijn van gelijke beteekenis. Heeft men twee staken met twee dwarsstokjes, dan valt hieruit te begrijpen, dat men het voornemen heeft 40 depahs aan weerskanten te bewerken, drie stokken met twee dwarsstokjes beteekent 60 depah naar twee tegengestelde richtingen.

---

[1]) Mogelijk dat vrees voor de magische onheilen, die voortspruiten uit het schenden van een van de voorouders overgeleverd adatverbod, de naleving dezer adatvoorschriften tot oorzaak heeft.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Gewoonlijk legt een familie in elkaars nabuurschap de ladangs aan. Men begint ongeveer tezelfder tijd, niet zoozeer uit saamhoorigheidsgevoel als wel ter beveiliging van het gewas tegen schadelijk gedierte, dat zich dan over een grooter aantal ladangs verspreidt en aan elk der ladangs minder schade aanricht. De ladangs worden gezamenlijk bewerkt, men betoont elkaar daarbij over en weer hulp. De ladangbezitter is gehouden zijn medewerkers van eten te voorzien. Het over en weer elkaar helpen heet *berselang;* het gezamenlijk boschkappen *berselang menebas*, het gezamenlijk uitpooten *berselang menoegal*, de gezamenlijke padisnit *berselang menoeai.*

Na het boschkappen heeft het branden plaats, bij oetan moeda na 20 dagen, bij oetan besar dikwijls eerst na drie maanden. Is een keer branden niet voldoende. om het hout op te ruimen zoo heeft een tweede brand plaats, het „menoeroen".

Daarop worden plantgaten gestoken (menoegal) met twee plantstokken, niet als bij de Indragiri-Maleiers met een stok. Deze stokken heeten *toegal bergente*, zijn vaak fraai bewerkt en uitgesneden, aan het boveneinde voorzien van *djaboe*[2] (kwasten).

Zij zijn poesaka in de familie.

Het uitkomen van de eeste padispruitjes, ongeveer 15 dagen na het uitplanten, wordt *mengekor pipit* genoemd. Na een maand is het noodig het veld van onkruid te zuiveren; dit wieden, bij de Maleiers *menadjak* (naar het instrument de *tadjak*) geheeten, noemt de Mamak *menjiang.*

Het uitschieten van de eerste aren heet *menjoesoen daoen.* Dan is het zaak de padi tegen de varkens te beveiligen, hetgeen geschiedt door de *tangkal* te plaatsen, rotantouwen aan korte stokken gehangen, waaraan manggisblaren bengelen.

Mengampar is de tijd dat de aren korrels krijgen. Na vijf maanden ongeveer is de padi rijp en gaat men over tot de padisnit, die met ceremonieel gepaard gaat,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

waarbij de koemanten te pas komt. Bij het uitplanten van de padi begint men in het midden van het veld de *oedjoeng benih* uit te pooten. Rijp geworden is dit de *radja padi*, die te midden van zijn padi-dienaren staat. De koemanten noemt nu *drie roempoen's* die in de onmiddellijke omgeving van den *radja padi* staan, bindt deze na wierook gebrand te hebben en legt ze in de loemboeng. De padi die daarna gesneden wordt wordt hieromheen geschaard. Zeven aren van de eerste drie *roempoen's* worden aan het dak der loemboengs gehangen. Daaronder plaatst men een klapperdop, die met padi gevuld wordt. Men legt daarop een *boeah keras* en een *roejoeng pinang* en steekt er een takje *kajoe riboe-riboe* in.

Elken middag, zoolang de padisnit duurt, wordt ter eere van het gewas wierook gebrand.

De beteekenis hiervan is „ikat soemangat": de padi stelt men zich bezield voor; de padiziel, die anders uit het rijstgewas vlieden zou, wordt gebonden. Men verzekert zich daarmede een ruim beschot.

De eerste drie dagen mag men niet gezamenlijk de padi snijden, de ladangbezitter dient dit zelf en alleen te doen. Na deze drie dagen houdt men een dag rust voor het *soeloeng tahon*: de opbrengst van de driedaagsche snit wordt met de familie verorberd.

Het stampen van deze padi heeft niet op de gewone wijze plaats. Men legt onder het rijstblok de *gelegar*, stukken hout, die bij het stampen op andere stukken hout slaan en een rhytmisch geklap teweegbrengen van een anderen klank dan de rijststamper op het blok. Ver kan men dit geluid waarnemen. De waris weten dan dat het soeloeng tahon in de familie gevierd wordt en komen tot het maal.

Na deze feestelijkheid mag eerst de padi gezamenlijk gesneden worden, is het *berselang* bij het *menoeai* geoorloofd. Bij het snijden moet men in het midden bij de *oedjoeng benih* beginnen en van hieruit de snit concentrisch naar de kanten voortzetten.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Tegen het euvel van leege aren *(ampah)* heeft de Koemanten een middel n.l. het *siram pasir*. Onder het opzeggen van een doa strooit hij zand over de padi, terwijl hij de *semabau*, den geest van de padi, oproept.

Huizenbouw.

Er bestaat een zeer kenmerkend verschil in de woningen der Mamaks, Indragiri-Maleiers en Koeantanners.

Uit den aard der zaak vertoonen die der Koeantanners eenige gelijkenis met het Minangkabausche huis, met dit groote onderscheid evenwel dat het Koeantansche slechts een *andjong* heeft aan de Westzijde, de zijde dus die naar Sumatra's Westkust gericht is.

Deze *andjong* aan den naar het Westen gerichten kant moet de *asal Minang* te kennen geven, de Minangkabausche herkomst en verwantschap.

De vorm van het Indragiri-huis wordt aangeduid met *gadjah menjoesoeh*, de moeder olifant die haar jong zoogt, omdat de kleinere keuken meestal terzijde aangebouwd is aan het grootere hoofdgebouw. Het dak van deze keuken is naar buiten oploopend, de richting is willekeurig, niet altijd naar het Westen.

Het Mamak-huis bevat een *soerambi*, een open veranda, aan den voorkant afgeschoten door een balustrade van boomschors. In de omwanding aan den voorkant bevindt zich de deur en een *tingkap (pengada* genaamd) voorzien van latten. Een gedeelte der ruimte achter dezen voorwand is met boomschors afgescheiden, manshoog boven den vloer. Dit is de *bilik*, de verblijfplaats der vrouwen. Aan de andere zijde bevindt zich de *para*, een schuinafloopende vloer, meer dan manshoog boven den huisvloer, niet omwand. Dit is het logeerverblijf voor de mannelijke gasten. De keuken is achter het huis aangebouwd. De woning is meestal opgetrok-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ken van onbekapt rondhout voor de stijlen, boomschors voor de omwanding en bladeren (sikai, poear) of lalang als dakbedekking. Het bindmateriaal is rotan.

Bestuur en Rechtspraak.

Zooals in het begin van dit opstel reeds vermeld, was Toe' Patih het oorspronkelijke hoofd der Mamaks.

Hij was van Minangkabauschen oorsprong, was via de Koeantan naar Indragiri afgezakt, waar hij zich als hoofd der autochthone bevolking wist op te werpen. Om zich tegen de invasies der andere anak-anak radja uit Pagarroejoeng te handhaven, riep hij de hulp in van Djohore. Daartoe door Toe' Patih aangezocht, zond de Sultan van dit rijk een zijner familieleden, die tot Jam Toean van Indragiri werd verheven.

Met Toe' Patih bestuurde Toe' Temenggoeng als „radja di rantau", Toe' Patih was „Radja di padang". De band tusschen Pagarroejoeng en Djohore wordt gekenschetst door: *beriboe ke Pagarroejong berpapak ke Djohore.* De Djohoreesche Jam Toean bracht volgelingen mede van het land zijner herkomst. Een dezer, tevens gunsteling, werd begiftigd met de waardigheid van Datoe' Bendahara; waardoor men kreeg: Toe' Patih radja di Padang, Toe' Temenggoeng radja di rantau, Toe' Bendahara radja di balai.

Boven heb ik reeds geschetst hoe langzamerhand nog een Radja Moeda en een Soetan Moeda aan het bestuur zijn gekomen.

Het verhaal zegt, dat toen Toe' Patih naar Djohore overstak, hij een *rakit koelim,* een vlot van koelimhout liet vervaardigen om zich naar de naaste afscheepplaats te begeven.

Hij requireerde menschen van moenti (mantri) Soeloeng om het vlot te boomen. De moenti wees daartoe zijn neven (kamanakan) aan, die zich zoo goed van hun taak kweten, dat een dier neven, toen zijn oom kwam te overlijden, met voorbijgaan van den zoon,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

door Toe' Patih tot moenti aangesteld werd en de anderen met verschillende waardigheden begiftigd werden. Dit zou de oorsprong van de adat kemanakan bij opvolging in de waardigheid der hoofden zijn [1]).

Niet bij den gewonen man en niet bij het erfrecht vindt deze adat kemanakan toepassing. Het erfrecht bij versterf vindt plaats in de rechte neerdalende lijn; de verwantschap is cognatisch. Men drukt dit bij de Mamaks uit door:

> Poesaka poelang kapada anak,
> Perseke poelang kapada kamanakan.

Deze tegenwoordige cognatische verwantschap bij de Mamaks moet zich echter op den bodem van een oorspronkelijk matriarchaat ontwikkeld hebben, dus vroegere exogamie met afstamming in de vrouwelijke lijn; hiervoor pleiten de berichten der Chineesche geschiedschrijvers uit de Ming-dynastie, die het bestaan van matriarchale instellingen in Indragiri vermelden: „in marrying the husband goes to the house of the wife and afterwards belongs to her family" (te vinden in Groeneveldt's *Notes on the Malay archipelago and Malacca compiled from Chinese sources).*

Toe' Patih had als landsgroote Radja Mangkoeta, die namens hem het gedeelte langs de rivieroevers bestierde: Toe' Patih di darat, Radja Mangkoeta sebelah tebing. Radja Mangkoeta is thans niet meer dan een moenti of doebalang van Toe' Patih.

---

[1]) WILKEN wijst in zijn opstel over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras op een overeenkomstig rechtstreeksch overblijfsel van een vroegere matriarchale inrichting van de verwantschap bij de Huwa's op Madagascar, bij wie naar hij zegt nog heden ten dage waardigheden en adellijke titels geacht worden zich meer in de vrouwelijke dan in mannelijke lijn voort te planten, zooals hier bij de Mamaks.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Ofschoon Toe' Patih door de invoering van het districtsbestuur in het landschapsbestuur een onderschikte rol vervult, wordt hij van origine als ebenbürtig aan den Soetan beschouwd. Ook nu nog mag hij zonder aangediend te worden de astana van den Soetan betreden, die hem als gelijkwaardige te ontvangen heeft.

Het kampongbestuur bestaat uit: 1°. den batin (pengoeloe) 2°. den mangkoe (pemangkoe) 3°. den moenti 4°. den pengoeloe moeda, 5°. de orang toewa-toewa.

De batin oefent behalve zijn bestuursfunctie ook een rechterlijk ambt uit. Vooral is hij vrederechter: geschillen tracht hij zooveel mogelijk in der minne te schikken, partijen met elkaar te verzoenen.

Kleine delicten is hij bevoegd te straffen; de straf is altijd een boete, die de beteekenis heeft van zoengeld.

Zooals boven reeds uiteengezet, heeft bij de Mamaks de straf nog het privaatrechtelijk, niet het publiekrechtelijk karakter. Alle delicten zijn zoenbaar behalve bij betrapping op heeterdaad, waarbij dadelijk het wraakrecht wordt uitgeoefend, en bij sommige vergrijpen jegens den radja. Zoolang niet het *memoetoes oerat, mementjong toelang* heeft plaats gehad, vallen delicten jegens den persoon gericht onder de jurisdictie van den batin. Deze en zwaardere vergrijpen behooren tot de rechtsbevoegdheid van Toe' Patih. De hoogste straf die de batin kan opleggen is kambing saekor (of ajam doea ekor), beras doea poeloeh gantang, of wel emas tiga thail seperdoea amas (geld) seperdoea ramban (meestal borden).

De batin is geen alleensprekend rechter, hij vonnist met den moenti, den mangkoe en de orang toea-toea, deze laatsten treden op als adviseurs. Ook Toe' Patih vonnist niet alleen, doch eertijds, toen de functie van Datoe' Temenggoeng nog niet opgeheven was, met dezen en de drie batins van Doerian Tjatjar, Kedaboe, en Parit als mederechters. De Soetan is opperrechter,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

doch alleen als zijn interventie ingeroepen wordt; hij mag zich niet eigener autoriteit in rechtszaken mengen. Eenige misdrijven en bestraffingen verdienen nadere vermelding.

Bij zeer zware misdrijven waaronder beschouwd worden te behooren vergrijpen jegens den radja of zijn familie, b.v. overspel met een zuster, nicht of ook met een bijzit van den Soetan, kan den bedrijver de straf van *mengolor* worden opgelegd, i. e. in slavernij gesteld worden. Na verloop van drie tot zeven jaren (al naar gelang der goedgunstigheid des Soetans) kan de slavernij opgeheven worden door betaling van „kambing saekor beras doea poeloeh gantang" door de waris.

Ook bij moord kan olorstraf worden toegepast.

Bij betrapping op heeterdaad mogen de overspeler en de overspelige vrouw door den echtgenoot worden gedood, want: boenoeh dalam berdosa tidak salah.

Doodt de echtgenoot zijn vrouw niet, dan kan zij op zijn klachte worden veroordeeld tot de olorstraf, waarbij haar het haar afgeknipt wordt.

Diefstal komt bij de Mamaks niet voor.

Kleine diefstallen zouden door den batin, gequalificeerde door Toe' Patih berecht moeten worden.

Bij delicten waarbij schade veroorzaakt wordt, dient de betrokkende schade steeds vergoed te worden. De in geld en goederen betaalde boete komt de gelaedeerde partij ten goede. De eetwaren als boete opgebracht (de geit, de kippen, rijst) worden gezamenlijk verorberd, ook de veroordeelde en de batinrechter nemen daaraan deel; het strekt tot verzoening der partijen: salah di maafkan.

De bovengeschetste rechtspraak is de oude adatrechtspraak; thans worden de zaken berecht door Mohakamahs Ketjil en Besar op den voet van de rechtsregelingen voor het landschap Indragiri.

Wanneer het Mamak-zaken betreft, hebben Toe' Patih en de batins zitting in deze inheemsche recht-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

banken, die zooals van zelf spreekt met de adat Mamak rekening houden.

De moenti is de rechterhand van den batin; hij zorgt dat de bevelen worden nagekomen, de vonnissen ten uitvoer worden gelegd, de belastingen worden opgebracht.

Is de batin het Hoofd, de moenti is de *kaki tangan*. De mangkoe is de schakel tusschen den batin en de *orang banjak;* in den bestuursketen vormt de moenti de schalm naar boven, de mangkoe naar beneden. De verhouding wordt het beste weergegeven met een voorbeeld. De Soetan zal een adatfeest geven, waarvoor hem als hommage eenige geiten, kippen en rijst worden opgebracht. Het van den batin emaneerende bevel zal door den moenti worden overgebracht aan den mangkoe, die zich tot de kamponggenooten (orang banjak) richt, ieders aandeel vaststelt en int.

Is alles bijeen, dan brengt hij het geheel naar den moenti, die controleert dat binnenkomt wat door den batin verlangd wordt. Hij bemoeit zich niet met de hoegrootheid van ieders aandeel, ontvangt het geheel en draagt dit aan den batin af, die zich daarop met den moenti naar den Soetan begeeft en de hommage van zijn kampong aanbiedt. Wijl Toe' Patih ebenbürtig is, brengt hij geen hommages, hij ontvangt ze met den Soetan van de kampongs.

De pengoeloe moeda is het hoofd van een *anak kampong*, een nederzetting, die tot de kampong behoort en zich langzamerhand uitgebreid heeft, waardoor een afzonderlijke bestuurder, ondergeschikt echter aan het hoofd der moederkampong, noodig is. De *orang toeatoea* zijn de adviseurs, de vertrouwensmannen; zij hebben slechts een raadgevende stem.

De verhouding tusschen hoofd en zijn onderhoorigen, de wederzijdsche rechten en verplichtingen worden

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

door adatregels beheerscht, o. a. oetang anak boeah kapada pengoeloenja roemah saboeah ladang sabidang; oetang pengoeloe kapada anak boeahnja koesoet diselesaikan silang dipatoehkan, i. e. de onderhoorigen zijn verplicht den batin hulp te betoonen bij den bouw van zijn huis en den aanleg van zijn ladang, de batin dient geschillen zijner onderhoorigen te beslechten.

Weigerachtigheid om wat door de adat geboden wordt na te komen of de van de hoofden emaneerende bevelen op te volgen geeft den batin het recht om den nalatige tot nakoming en opvolging te dwingen: „disiarkan dibakarkan" en zelfs „dinjahkan" i. e. overlevering aan den Soetan om de olorstraf te ondergaan.

Grond- en waterrechten.

Iedere kampong heeft een eigen gebied, afgebakend door natuurlijke grenzen: de waterscheiding, rivieren, heuveltoppen, ook kenbare boomen, een *sialang doea dahan* bijvoorbeeld. Dit gebied, elders (Sumatra's Westkust) *oelajat* genoemd, heet bij de Mamaks *kawasan*. Het behoort aan de kamponggemeenschap. De batin als hoofd dezer gemeenschap, heeft daarover het beschikkingsrecht [1]).

Wij zagen boven reeds, dat wanneer leden der gemeenschap zich middels een *terawas* een stuk grond reserveeren voor den ladangbouw, zij daarvan kennis hebben te geven aan den batin. Zij zijn daarvoor niets verschuldigd; ook van de boschproducten, die zij in de *kawasan* der kampong inzamelen, hebben zij geen retributie op te brengen.

Vreemdelingen, die niet tot de gemeenschap behooren, kunnen niet met een bloote kennisgeving volstaan;

---

1) Naar de adatrechtelijke terminologie niet juist. Ik bedoel echter het recht om namens de gemeenschap over den grond te beschikken, daarop individueele rechten om te ontginnen, enz. toe te kennen. De gemeenschap heeft dus eigenlijk het beschikkingsrecht.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zij dienen bepaaldelijk vergunning te vragen en te verkrijgen. De batin geeft de vergunning na nauwgezet onderzoek of geen belangen der gemeenschap geschaad worden en geen individueele rechten op den grond rusten. De vreemdeling-ontginner van een ladang is gehouden een gedeelte van de opbrengst, naar gelang het beschot rijker of minder rijk uitvalt, aan den batin af te dragen.

Een bepaald percentage of maat is hierbij niet vastgesteld; met een paar gantang padi kan volstaan worden. De bedoeling is ook meer de erkenning van de kawasan. Bij boschproducten-inzameling of timmerhoutkap is door vreemdelingen de pantjong alas verschuldigd, sepoeloeh satoe van de opbrengst. Heeft de vreemdeling geen vergunning gevraagd tot de inzameling en wordt hij in het *kawasan*-gebied der kampong met die bezigheid aangetroffen, dan is hij gehouden *sepoeloeh doea,* dus 20 procent van de opbrengst af te staan.

Van een bijenboom, die gevonden wordt, worden twee *sarang lebah* gewoonlijk aan den batin afgestaan door kamponggenooten, vreemdelingen hebben *sepoeloeh satoe* te voldoen.

Voor het visschen in de rivieren, althans met fuiken en *banais* (niet met den hengel), wordt eveneens kennisgeving aan den batin vereischt, ook voor het onttrekken van water aan de rivieren met leidingen of parits.

Het ontginnings- of bezitsrecht [1]) van grond (ladangs of erven) vervalt, wanneer na ongeveer zes maanden de grond niet bewerkt of onderhouden is.

Dekat tidak di kenenaän,
Djaoeh tidak dioelangi,
Batin berkoeasa.

---

[1]) Naar de technisch adatrechtelijke terminologie eigenlijk het genotrecht.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De grond is dan weer vrij, de individueele rechten zijn vervallen, hij valt weer terug aan de gemeenschap, de batin kan ten behoeve van anderen daarover beschikken.

Jachtrecht. Wapens.

De wapens van den Mamak zijn thans de korte en lange speer en de kris, eertijds ook het blaasroer, de *soempitan (demak beroepas)* waarmede men vergiftigde pijlen blies. Dit blaasroer is thans in onbruik geraakt.

Behalve met deze wapens oefent men de jacht uit met vallen, *belantik.*

Wanneer men zich een terrein gekozen heeft om belantiks te plaatsen, dan dient men kennis te geven aan den batin en de kamponggenooten.

Het gereserveerde jachtterrein wordt aangegeven door een teeken in den vorm van een kruis van twee van de schors ontdane takken *(kajoe berkoepas disilangkan)*, geplaatst aan den oeverkant der langs of door het perceel stroomende rivieren en ter zijde van de boschpaden nabij het terrein.

Deze merken worden erkend en geeerbiedigd; geen ander zal op den aldus gereserveerden jachtgrond jagen of jachtbuit uit belantiks weghalen.

Daar de belantiks ook voor den mensch gevaarlijk zijn dienen deze *tanda's* ook als waarschuwingsteekens voor gevaar.

Behalve door middel van belantiks worden dieren gevangen met de *badjau* (strikken van *idjoek*) en *randjau* (rantjoes = scherpgepunte bamboe).

De lange speer heet *lembing;* de korte speer voorzien van de *lidah tiong* (speerpunt van ijzer) heet *toembak,* in het gebruik waarvan de Mamak zeer bedreven is: op 50 meter afstand wordt zelfs een vluchtende nangwi geraakt. Behalve deze en de kris kent hij nog als wapen de *sekin* (sikin) en de *toendang* (de tweesnijdende *parang*).

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Als merkwaardigheid moge hier vermeld worden dat, evenals de Mohammedaan bij het slachten van dieren het „bismillah" prevelt, ook de Mamak een formulier opzegt, n.l.:

papan diatas papan dibawah;
papan dikandoeng rasoel oellah,
sit [1]) kata pisau, sau [1]) kata darah,
halal dimakan.

Dit gebruik komt mij voor niet oorspronkelijk „Mamaksch" te zijn, vooral het „rasoel oellah" wijst er op dat het van de Mohammedanen overgenomen moet zijn.

Familie- en erfrecht.

Zoodra de overledene begraven is, wordt de boedel verdeeld. De Waris zijn dan alle bijeen, dus kan daartoe dadelijk worden overgaan.

De batin is boedelberedderaar.

De Mamaks bezitten niet veel; wat zij nog aan padi en huisraad hebben, wordt zooals boven reeds vermeld, bij overlijden het huis uit en stuk gegooid, de aanplantingen worden vernield. Er blijven echter nog wel enkele zaken te verdeelen over: het huis, de ladang, enkele poesakagoederen en de *pentjarian (soearang)*. De poesakagoederen kunnen zijn *harta pembawakan* (van de zijde van den man) of *tepatan* (van de zijde der vrouw). De *pentjarian* is wat staande het huwelijk door man en vrouw gezamenlijk verkregen wordt *(persekoetoean)*. Bij ontbinding des huwelijks door scheiding of overlijden geldt de adatregel:

Harta pembawakan kombali,
Harta tepatan tinggal,
Barang persekoetoean diagih,

hetgeen zeggen wil, dat de poesaka blijft aan de familie waaruit zij is voort gekomen, dat zij teruggaat

1) „Sit" is het geluid van het mes wanneer dit door het vleesch gehaald wordt; „sau" beteekent het geluid van het uitstroomende bloed.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

naar de waris van den overledene en niet blijft in het bezit van den langstlevende, en de pentjarian verdeeld wordt onder de nabestaanden. Zoons en dochters deelen hierbij gelijk op.

Nog enkele bijzonderheden over de Mamaks.

De eed. De Mamaks zijn heidenen. De eed, die van getuigen op terechtzittingen geeischt wordt, wordt in dezer voege afgelegd:

Kamoe maoe dimakan soempah
Sedalam laoet setinggi langit?
Kalau jang ada dikata tidak,
Kaatas tidak berpoetjoek
Kabawah tidak beroerat,
Ditengah dilarik koembang,
Kadarat ta' boleh makan,
Kaair ta' boleh minoem
Tahan?

Antwoordt de Mamak hierop: tahan, verklaart hij dus het bovenstaande gestand te doen, zoo staat hij onder eede. Dit is de gerechtelijke eed, de ambtseed van de hoofden luidt anders.

Zij verklaren als een goed hoofd zonder aanzien des persoons hun functie te zullen vervullen, hetgeen zij bevestigen door de geijkte clausule:
„dimakan bersekewi seriboe siang seriboe malam".

Kabesaran.

De prerogatieven van Toe' Patih waren:

1. het gebruik van de *gendang nobat,* een bijzonder muziekinstrument dat te zijner eer alleen mocht worden bespeeld;
2. het voeren van de gele pajong *roeboer-roeboer,* en een bijzondere lans, de *loembak tjanggah,* zoomede

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

het zitten op de perdani sembilan lapis, een tikar of kussen van negen aaneengeweven lagen [1]).

Tegenwoordig voert Toe' Patih deze kabesaran niet meer. De gendang nobat en loembak tjanggah berusten bij den Soetan, de andere rijkssieraden worden niet gebezigd.

Een bepaald kenteeken zooals in de Minangkabau b.v. de *detar itam* bezitten de batins niet.

In sommige kampongs is het gebruik, dat bij zijn verheffing de batin zich tooit met een hoofdband van wit katoen *(kain blatjoe)*.

Oudheden.

In de kampong Rantau Langsat bevindt zich een beeld in zittende houding (zittende Boeddha?). De bevolking noemt het Datoe' Malau, heeft er een atappen dak over heen gebouwd. Het is een bekende offerplaats *(tempat berkaoel)*.

Eens in het jaar wordt het beeld in de rivier gebaad. De geheele kampong bevolking plast en ploetert in de rivier mede: het water heeft dan geneeskracht, geneest ziekten en maakt onkwetsbaar.

Een broer van dezen Datoe' Malau bevindt zich in kampong Blimbing. Men bewaart het beeld gewikkeld in witte *kain blatjoe* in een petroleumblik onder een atappen afdak. Hieronder leggen kippen eieren. De hanen uit deze eieren geboren moeten gerenommeerde vechthanen zijn, onkwetsbaar voor de ijzeren sporen waarvan men de kemphanen voorziet bij het „menjaboeng".

Er moet zich aan de boven-Gangsal ook een grot bevinden met zeven ingangen, de Pintoe Toedjoeh. Aan die ingangen moeten nog inscripties te ontwaren zijn, welke men niet ontcijferen kan.

---

[1]) Ook elders kent men dit waardigheidsteeken; zoo ter Sumatra's Oostkust in Panai en Bila de „tikar pandak radja bersila".

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De legende aan deze grot verbonden luidt als volgt.

Vele eeuwen geleden mondde de Gangsal-rivier in zee uit; de monding was zoo breed dat zij wel een baai of zeearm geleek en groote zeevaartuigen de rivier binnen konden zeilen [1]). In een aan de Gangsal-rivier gelegen kampong, die toen nog niet Pintoe Toedjoeh geheeten was, woonde een vrouw. Toen haar zoon den mannelijken leeftijd bereikt had, ging hij op reis over zee naar vreemde landen. Na jaren afwezigheid keerde hij terug in een groote „dendang" (een zeevaartuig, jonk). Het was hem voor den wind gegaan, hij had een rijke lading aan boord. Het vaartuig bevatte zeven kamers die elk een deur hadden, fraai bewerkt en van inscripties voorzien. De voorsteven was versierd met twee drakenkoppen. Bij aankomst van het fraaie rijk versierde vaartuig liep de geheele bevolking uit om het te bewonderen. Men kwam aan boord en bewees den rijken saudagar hulde en eer. Ook de moeder, die in armelijke omstandigheden verkeerde en oud en leelijk geworden was, kwam een kijkje nemen. Zij herkende haar zoon en wilde hem om den hals vallen. De ontaarde zoon, zich voor zijn in schamele kleeren gestoken moeder schamende, duwde haar van zich af met de woorden: „Wie is deze schamele vrouw die zich vermeet zich mijn moeder te noemen. Ik ken haar niet".

Met weemoed in het hart keerde zij naar den wal terug en aan den oeverkant staande sprak zij met opgeheven handen een vervloeking uit over haar zoon en zijn schip.

Op het zelfde oogenblik versteende het schip en zonk. Het water, het ruim binnendringende, stroomde door de zeven deuren der cabines weer naar buiten. Dit is de oorsprong van deze grot met haar zeven ingangen. Sedert werd de plaats genoemd de Pintoe Toedjoeh, tot op den huidigen dag.

---

[1]) Alle legenden in Indragiri wijzen er op dat in den *historischen tijd* de zee gespoeld moet hebben aan den voet der diluviale heuvels.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Te Kota Lama en Djapoera (wel is waar buiten het gebied der Mamaks) treft men oude wallen, grachten en loopgraven aan.

Deze oude bentengs, met elkaar verbonden door een verbindingsweg en door wegen met het binnenland, moeten bedoeld zijn geweest ter verdediging tegen een van uit zee komenden vijand. De situatie met het front naar de rivier gericht wijst hierop.

De benteng te Djapoera, waarvan de wallen nog over zijn, bevindt zich op een hoogen oeverkant, een uitlooper van heuvels, een punt dat de rivier boven- en benedenstrooms bestrijkt.

De benteng te Kota Lama is op een uitlooper van de heuvelreeksen van Boekit Selasih en Talang Djerindjing gelegen, geheel omgeven door een danau, aan den Oostkant door een 15 meter breede *singkajang (pintasan)* die de afwatering vormt van het meer en het moeras naar de Batang Koeantan. Op dezen uitlooper zijn hooge wallen gebouwd, waarin zich uitvalspoorten bevinden; een landengte van ongeveer 100 meter lengte verbindt het schiereiland met het land.

Van de vroeger bestaande wegen zijn nog gedeelten terug te vinden, hier en daar waar het omliggende land laag is, opgehoogd boven het maaiveld.

Naar men zegt moet zulk een weg loopen naar de oeloe Tjenako; hier en daar zijn nog gedeelten intact gebleven. En wel merkwaardig is het dat men deze wegen en de daar langs gegraven slooten thans nog „parit *djawa*" noemt.

Zoowel Djapoera als Kota Lama zijn strategisch zeer goed gekozen punten; de bentengs moeten zijn aangelegd door een aanvoerder, die van krijgskunde wel verstand moet hebben gehad. Zooals boven reeds gezegd moeten zij tegen een buitenlandschen vijand gericht zijn geweest. Hieruit zou weer de conclusie moeten worden

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

getrokken, dat zij dateeren uit een tijd, dat Djapoera en Kota Lama dicht bij de kust gelegen waren, toen de zee den voet der diluviale heuvels bespoelde, althans de kust niet ver daarvan verwijderd was.

Djapoera en Kota Lama liggen thans ruim 20 uur stoomens van de kust. Het is niet aan te nemen, dat men in den tijd der zeilvaartuigen zoo diep in het binnenland voor invasies van uit zee bevreesd behoefde te zijn. Tegen een vijand van uit zee zou men dan zeker wel meer benedenstrooms bentengs hebben opgeworpen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Origineele bescheiden van en over Georgius Everhardus Rumphius.

Medegedeeld

door

Mr. P. C. Bloys van Treslong Prins.

Bij het ordenen en beschrijven van de vele duizenden bundels boedelpapieren, welke, afkomstig van de Weeskamer te Batavia, thans in het Landsarchief aldaar berusten, kwamen voor den dag een origineele door RUMPHIUS onderteekende verklaring d.d. Amboina 25 September 1698, een afschrift van het testament van diens tweede huisvrouw ISABELLA RAS, dd. Amboina 7 Maart 1689 en een volmacht ter zake van de executie van dat testament dd. 26 September 1698. Deze stukken zijn geïnventariseerd onder Nos. Fam(iliearchief) R 718 Nos. 1—3; helaas zijn zij voor een belangrijk deel opgegeten door de witte mieren, wat voor de verklaring nochtans niet zulke schadelijke gevolgen heeft gehad als voor de twee andere stukken, daar de verdwenen tekst in eerstbedoeld stuk nagenoeg geheel was te reconstrueeren uit den inhoud van de beide andere. Zoover ik heb kunnen nagaan waren de gegevens in die bescheiden vermeld tot nu toe onbekend; althans in het Rumphius gedenkboek 1702—1902 en in de Encyclopaedie van Ned.-Indië komen zij niet voor. Afschriften van die stukken volgen hieronder; de regels zijn dezelfde gebleven, het tusschen [—] geplaatste is door mij aangevuld. Hier en daar heb ik een noot geplaatst.

Batavia, Februari 1930.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

I

Ik ondersz. GEORGIUS EVERHARDUS RUMPHIUS verclaare en notificere mits desen, dat mijn tweede huysvrouw is geweest ISABELLA RAS, te voren weduwe van den oud borger Capiteyn ABRAHAM WITTEKAM salig^r., bij welken sij ISABELLA geteeld heeft een soon gent. HERMEN WITTEKAM en eene dogter gen^t. GIERTJE [1]) WITTEKAM.

HERMEN WITTEKAM is getrouwt geweest met JACOMINA DE MARES, bij dewelke hij een soon verkreegen heeft mede gen^t. ABRAHAM WITTEKAM, dewelke voor eenige jaeren met sijn moeder en stiefvader Mr. CHRISTIAAN GIRARD [2]) naa Batavia vertrokken en voor een jaar aldaar overleden is. Hij heeft bij de Weeskamer alhier nae mijn best onthoud te goed ..... rsd. dewelke bij sijn vertrek .....

Voorts mijn [huisvrouw ISABELLA] RAS grootmoeder [van ABRAHAM] WITTEKAM de jonge, h[eeft twee] susters alhier gehadt te weeten de [oudste .....]int leven en wede [van den burgercapiteyn] THOMAS VAN [HOMMEREN [3]); de jongste] is AALTJE [RAS overleden huysvrouw van ISA]AC DE VISSCHER [4])

---

1) GIERTJE alias GEERTRUYT WITTEKAM test. Ambon 20 Maart 1692 als wede pred. CHRISTOFFEL STEVENSZ; zij vermaakt o.a. aan haar vader GEORGIUS EVERHARDUS RUMPHIUS een slaafje Cour van Bengalen.

2) Hij komt ook voor als CHRISTIAAN JERAERSZ (JIRAARS) en was chirurgijn te Batavia; geb. te Koningsbergen kwam hij 1679 in Batavia als soldaat op *f* 10.— 's m.; daarna werd hij onderchirurgijn op *f* 20.— 's m.; op 4 Juli 1690 werd zijn gage verhoogd tot *f* 26.— 's m. met een 3 j. verband.

3) Wellicht was hun zoon THOMAS VAN H., extraord. klerk Hooge Ind. reg., begr. Binnen Portug. Kerk Batavia 21 Febr. 1732 uit het huis van zijn zwager JOHS. BRONSWINKEL.

4) Hij werd als hoofd op Honimoa 22 Jan. 1692 koopman.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

[Koopman en] ..... tot Honimoa
bij dewelken sij geteeld heeft een dogter gen^{t}. DOROTHEA VISSCHER, nogh int leven en getrouwt aan den sergeant JACOB VAN GHEIJN [1]).

Soodat den voornoemden en overledenen ABRAHAM WITTEKAM nogh twee volle moeyen hier in Amboina heeft, namentl. IDA RAS, sijne grootmoeye, en sijne moeye DOROTHEA VISSCHER, welke bijde in haare (legitime) portie pretendeeren van ABRAHAM WITTEKAMS erffenis bij d'E. weeskamer tot Batavia staande.

Aldus gedaan en gepasseert tot Amboina aant Casteel Victoria den 25^{e} 7^{br}. 1698.

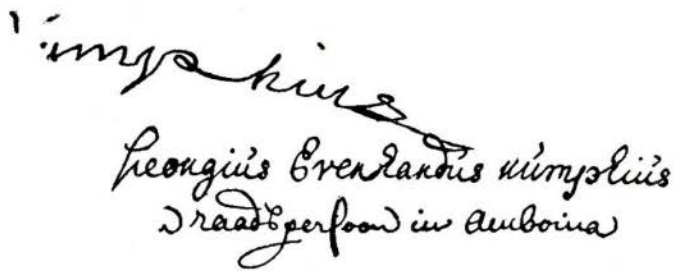

II

(Pag. 1)

MERK O. I. COMP.
w. g. C. STULL

IN DEN NAME DES HEEREN AMEN

KOND EN DE KENNELIJCK ZIJ

het een ijgelijck, dien het behoort, hoe dat op huijden na de geboorte onses Heijlants en de Saligmakers Jesu

1) JOCOB JANSZ VAN GHEIJN (GHIJN, GIJN) van Amsterdam, kwam 1676 in Indië met het schip „De gekroonde Vrede" als soldaat op ƒ 9.— 'sm., daarna korporaal op ƒ 14.— 's m. en prov. sergeant, werd 6 Sept. 1689 absol. sergeant op ƒ 20.— 's m. en 3 j. verband. Hij was toen geplaatst te Bantam; 10 Jan. 1704 werd hij onderkoopman in Ternate en 27 Dec. 1715 hoofd van Menado.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Christij, een duijsend ses honderd negen en taghtig den sevenden dag van de maandt [Maa]rt des namiddags te klocke vijff uuren ick ABRAHAM VEECKENS [1]) onder coopman ten dienste der E. Compe. en fiscael deser provincie alsdaar toe door den Eeden. heer DIRCK DE HAES raad extr[aordin]arij van India gouvernr. en directeur deser provincie, mitsgaders expres commissaris der Oosterse provincie [Am]boijna, Banda, en Ternaten [geau]thoriseerd zijnde mij benevens de onder te n[oemen getu]ijgen op verzoek vervoeght hebbe te ..... stede van den eersamen Sr. G[EORGIUS EVERARDUS RUM]PHIUS oud coopman ..... den politijcquen ..... tigh en getrouwt en ..... are Juffr. ISABELLA RAS siek ..... eghter haar verstant, [memorie en alles dat] tot het maken [van een uijterste wille is requireren] de volkomen [magtig zijnde].....t de getuijgen [ten volle en tot ge]noegen quam [te blijcken].....inge genomen

(Pag. 2)

hebbende de sekerht. des doots, ende onsekerht. van d'uur en stonde van dien verclaarde buijten inductie persuasie off mislijdinge van ijmand ter wereld maeruijt een vrij en onbedwongen wille van 't sints en te rade geworden te zijn, om alvorens haer overlijden van haere tijdelijcke goederen haar van God Almaghtigh op dese wereld verleend bij forma van testament off uijterste wille te disponeren dogh alvorens zij testatrise daer toe was tredende beval zij haere onsterfelijke ziel wanneer die uijt

1) A. VEECKENS; in 1677 komt hij voor als boekhouder te Batavia wonende in den tuin van den Gouv. gen. JOAN MAATSUIJCKER. Hij had een zoon ABRAH. VEECKENS de Jonge.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

haer sterffelijk lichaem zal komen te scheijden in d'oneijndige barmhertight. haeres Scheppers en hemelschen [vaders] en haar doode lichaem den schoot der aerde en Christelijke begraffenisse wijders revocerende [doot] ende teniet doende alle sodanige test[amenten] codicillen off ander makingen ter ..... ts als zij voor desen moght hebben ..... willende dat eenige der selve ..... [eff]ect sorteren zullen maar- ..... n[ul kraghteloos ende van ..... nu opnieuw tot haere voor- ..... verclaerde zij ..... als hier .... [testatr]iesse aen den ..... Amboyna e ..... van ..... sts. ider een so .....

(Pag. 3)

Ten tweeden aen haer testas. suster Juffr. IDA RAS wede. van zalgr. heer THOMAS VAN HOMMEREN in zijn leven gewezen Capn. van de Nederlandse borgerij alhier een gouden ketting gente. rantr majang swe ..... twee rsds. en 4 dubbelde st. vers tot en gedaghtenis.

Ten derden aan haar voorn suster juffr. IDA RAS haar vier kinderen met namen ISAÄC, ABRAHAM en THOMAS, soons en ANNA VAN HOMMEREN doghter, een somma van twee honderd rds. à 60 st. ieder voor haar vieren ider een gereghte part off vijfftigh rds.

Ten vierden aen het [nag]elaten doghtertje van haer testarijsses doghter ALIDA RAS, gente. DOROTHEA VISSERS een somma van vijftigh r[sd.] à 60 stuvers ider.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Ten vijfden aan lo ..... na, logia philippij
en gratie rosario all ..... alhier woonag-
tigh ider een s[om] .....rsd.
Ten sesden aan ..... ter
mede een s[om] .....
Ten sevenden ..... zij testatrijsse
dat ..... tegenwoordige
..... name den
..... an haer
..... van zalgr.
..... s CHRISTOFFEL
[STEVENSZ] ..... [s]oons soontje gent.
A[BRAHAM WITTE]KAM ..... gekeert werden

(Pag. 4)

aan de eerste gende. GEERTRUIJT WITTEKAM een somma van seshonderd, en aen ABRAHAM WITTEKAM een soma van vier honderd rst. à 60 st. vers ider te samen duij[sent] makende eens sonder meer en dat in voldoeninge van de legitime portie de Kinderen en Kintskinderen bij representatie van de ouders na scherpight der reghten competerende waar in zij deselve bij desen tot haer mede erfgenamen is instituerende, met cincere verclaringe dat zij daar bij niet verkort zijn maer ider alsoo zij testatrijsse voor het aangaen van de trouw met haar jegenwoordige man contract ..... huwelijck heeft gepasseerd waer bij den selven een somma van 3000 rsds. voor uijt besproken heeft, soodat nu ten uijttersten geno ..... meer als kintsgedeelte daa ..... voordeelt blijven en is de portie ..... GEERTRUIJT WITTEKAM hier ..... eer als die van haer soons ..... [WITTE]KAM begroot omdat hij do. ..... tot dusverre is opgevoed, dog ..... dat zijn vader

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

..... kosten van
..... t en
..... zij testa-
t[rijsse] ..... aar ..... al universeel

(Pag. 5)

∨ gel. k zij daartoe institueerd steld en nomineerd.

erffgenaam te stellen en nomineren bij desen GEORGIUS EVERHARDUS RUMPHIUS in den hoofde deses vermelt die hier jegenwoordig mede present was en dat in alle de verdere nalatenschap die zij testatrijsse buijten het hier vooren gelegateerde en getestateerde met de dood zal komen te ontruijmen hetzij van gout, zilver, juwelen, gemunt en ongemunt, slaven slavinen huijsen erven landerijen actien en crediten 't zij hier off elders waer die ook gelegen zijn omme bij den selven na haar overlijden in [volko]men possessie behouden te werden en dat met vollen reghte van institutie als na behooren.

Dit dan tot dus [verre] bes: en de testatrijsse van woorde tot [woord] en duijdelk. voorgelesen zijn de [verklaarde sij het] selve sodanigh te wesen en [in alle deelen in te hou]den haer uitter[ste off laaste wille volkomen] meijninge en b[egeerte gevolgelijk ook] willende dat het selve [na haer overlijden soo]danig zal stand [grijpen en effect sortere]n hetzij als [testament coducil of eenige and]ere makinge, [zooals het selve- best- na s]tijll van [Regten sal connen off mogen] bestaan. [al waart schoon saeke dat d]aar in eenige ..... zijn ..... sommige wetten gevonden ..... die eenige poinct in desen

(Pag. 6)

waeren contrarierende soo en wil nog begeerd zij testatrijsse niet dat daer op de minste aght

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zal gegeven maer alles na den zin en meijninge
der blote woorden ..... gekomen en aghtervolght
werden zal stellende en nominerende wijders
tot executeurs van desen testamente te
weten in het administreren van de penñ.
der onmondige kinderen d'E.H^{n}. Weesmeesteren
deser stede waarin de testatrijsse versoekt dat
haar E^{s}. gelieven te condessenderen sonder
noghtans haar opgemelte man en erfgenaam
tot het .... van verdere bewijs en reliqua des
boedels te .... geren, alsoo de testatrijsse om reden
haer daartoe moverende eqcuijss
versoekt [en] hem daar van mits desen wel
ex .....is excuserende.

Aldus ..... gepasseerd en verleden in Amboyna
..... 't siekbedde van de testa-
[trijsse juffr. ISABELLA] RAS ten jaere maande
dage ..... en ter pressentie van
N ..... GEN en N^{s}. ROOZEBOOM
..... van ISABELLA RAS lager
..... VEKENS fisc^{l}.
..... ter
..... na
..... bevonden
..... 26^{e} 7ber

(wg.) E. CNIPPING.
Secretaris.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

MERK O. I. COMP.
w. g. C. STULL

III

Op huijden den 26n 7ber 1698 compareerde voor mij ERNST CNIPPING [1]) secretaris van d'Edle hr. WILLEM van WIJNGAERDEN [2]) raad extraordinarii van India neffens den raad, presend de getuijgen naargnt. Juffr. IDA RAS wede. wijlen den burger cappin. alhier THOMAS VAN HOMMEREN en den eersamen JACOB VAN GHEIJN sergt. in dienst der E. compe. als getrouwt zijnde met DOROTHEA DE VISSCHER dogter van den overledene coopman ..... ssr. ISAAC DE VISSCHER en deselfs eerst overledene huijsvrouw AALTJE RAS dewelcke verclaarden in haer steeds gestelt geconstitueert en volcomen magtig gemaakt te hebben.
sulcx sij doen bij desen [den eers]amen monsr. REIJNHOUD DAGSTIJN borger, en [op sijn vert]rek naar Batavia staande, specia ..... tzij van de Heeren.....soonen aldaar, die ..... orderen soodanigen.....het overlijden van ABRAHAM W[ITTEKAM] ..... n van ISABELLA RAS ..... de eerste ..... n de comptен. ..... de sulcx ..... g door middel ..... nodige termijnen ..... en documenten

---

1) ERNST C., van Leiden was toen onderkoopman).

2) Jonkheer WILLEM OEM VAN WIJNGAARDEN, heer van Wijngaarden, Ruijgbroek en Werkendam, geb. Woerden, de laatste wettige afstammeling van zijn geslacht kwam 1693 als raad extr. van Ned.-Indië te Batavia, werd 22 Jan. 1697 Gouv. van Amboina — 10 Dec. 1700, + Batavia 14 Nov. 1701, begr. Port. Kerkhof (zie Mdbl. Ned. Leeuw 1928 blz. 219).

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

(Pag. 2)

desnoods zijnde te laten beleggen deselve te produceren die zaak tot den uijteijnde toe te vervolgen, vonnisse aan te horen, deselve te acquiesceren, en in faveur van de constituanten leggende ter executie te stellen, en voorts in desen soodanigh te handelen als des geconstitueerdens goeden raad gedragen ende de nood sall comen te vereijsschen belovende de comp^{ten}. voorgoed en van waarde te sullen ..... den all hetgeene door den geconstitueerde off bij substitutie waar toe hij bij desen gequalificeert werd, door sijne gesubstitueerdens omtrent voorsh. zaack verrigt ende verhandelt sall werden, ... verband als na reghten. Aldus gedaan en gepasseert tot Amboina aan 't Casteel Victoria datum ut supra t[er presentie] van PIETER CARELZS, ass^{t}. en ..... BORN p^{l}. d^{o}. beijde in dienst der .....en hier toe versoght, die de ..... [ne]vens de comparanten en mij ..... onderteeckend.

Quod affirmo.

(wg.) .....

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA